хадгалагдахгүй, үр шимийг хүртэгч малчид, иргэд шаардлагатай арга технологид суралцахгүй бол бүлгийн үйл ажиллагаа цаашид бие даан хөгжих ирээдүйгүй болно. Иймд тэдний дунд хүний нөөцийн болон технологийн сургалтыг явуулах зайлшгүй шаардлагатай.

Малчдын бүлэг ба засаг захиргааны хооронд харилцан итгэлцлийн харьцааг бий болгох :

Төслийн хэрэгжилтийн явцад захиргааны байгууллага бүх бүлгүүдийн ажилд мониторинг хийж, шаардлагатай зөвлөгөө, тусламж үзүүлж байх шаардлагатай. Мониторингоор дамжуулан малчидтай санаа оноогоо нийлүүлэх боломж ихсэж, харилцан ойлголцол гүнзгийрэх ба төслийг саадгүй удирдан явуулах боломжтой болно.

5 МАА-н тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөө

5.1 Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, менежментийн төлөвлөгөө

(Төлөвлөгөө боловсруулахтай холбоотой үндсэн үзэл баримтлал)

Газар зүйн Мэдээллийн Системийн мэдээллийг ашиглалт :

Төслийн хүрээнд Газарзүйн Мэдээллийн Системийг үр дүнтэй ашиглах замаар худаг болон бэлчээрийн даацын мэдээллийг нэгтгэн авч үзэж, нийт бүс нутгийн байдлыг сайтар тодруулсны үндсэн дээр төлөвлөгөө боловсруулав. Худаг байгуулалтын үндсэн мэдээллийг 1991 онд НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөрийн хүрээнд гаргасан худгийн мэдээлэлд үндэслэн, бэлчээрийн даацын үндсэн мэдээллийн хувьд "Монгол орны бэлчээрийн чадавхи, экологийн орчин ба чанарын үнэлгээ" (МАА-н эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, 2000 он, доктор Цэрэндаш ба бусад) номыг ашиглав.

Тогтвортой усжуулалттай бэлчээрийг тогтоосон нь :

Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалтын ажлын чиглэлийг гаргаж ирэхийн тулд усжуулалтын хувь хэмжээг тогтоох нь чухал. Иймд уст цэгээс 5 км хүртэл радиустай тойргийн хүрээг тогтвортой усжуулагдсан бэлчээр (5 км-ийн радиустай тойрог) гэж авч үзэхээр болов. Мөн энэхүү тогтвортой усжуулагдсан бэлчээрээ малын төрлөөс хамааруулан 3 км хүртэл радиустай тойрог доторхыг нь бог мал ашиглах тогтвортой усжуулалттай бэлчээр (3 км-ийн радиустай тойрог) ба бод мал ашиглах тогтвортой усжуулалттай бэлчээр (3 –5 км-ийн радиустай тойрог) хэмээн хуваан авч үзэж тогтоолоо.

Төлөвлөгөөнд тусгагдаж буй бэлчээрийн даац ба тогтвортой усжуулагдсан бэлчээрийн хоорондын уялдаа холбоо :

Тогтвортой усжуулалттай бэлчээр (5 км-ийн радиустай тойрог) дотор уст цэг рүү ойртох тусам бэлчээр ашиглалтын нягтрал ихэсдэг. Бод мал 3-5 км-ийн

радиустай тойргийг ашиглана гэж үзсэн боловч бодит байдал дээр 3 км-ийн радиустай тойрог доторхыг ч ашиглаж байна. Төлөвлөгөө боловсруулахдаа бэлчээр ашиглалтын дээрх бодит байдлыг харгалзан (3 км-ийн радиустай тойрог) доторх тогтвортой усжуулалттай бэлчээрийн ашиглалтын төвшинг 1 гэж үзвэл (3-5 км-ийн радиустай тойрог) доторх тогтвортой усжуулалттай бэлчээрийн ашиглалтын төвшин нь үүний 60%-тай тэнцэнэ хэмээн үзлээ.

Усжуулалтын чадавхийн ялгаанаас хамааруулан бэлчээр ашиглалтын хувийг тогтоосон нь :

Худгийн усжуулах чадавхи нь худгийн хүчин чадал, ойр хавийн малын тоо толгой ба бэлчээрийн чадавхиас хамааран ялгаатай байх тул бэлчээр ашиглалтын төвшинг уст цэгийнх нь төрлөөс хамааруулан өөр өөрөөр тогтоолоо.

Тусгай хамгаалалттай газрын бэлчээр ашиглалтын асуудыг төлөвлөгөөнд тусгасан нь :

Тусгай хамгаалалттай газрыг мал аж ахуйд ашиглахыг зарчмын хувьд хориглодог боловч бодит байдал дээр ашиглагдсаар байгаа юм. Иймд, тусгай хамгаалалттай газрыг цаашид ч одоогийн хэмжээнд ашигласаар байх боловч шинээр бэлчээр эзэмшиж, талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх урьдчилсан нөхцлөөр авч үзлээ.

5.1.1 Бэлчээр ашиглалт, бэлчээрийн менежмент

(Бэлчээр ашиглалт, бэлчээрийн менежментийн үндсэн чиглэл)

Бэлчээр ашиглалтын менежмент гэдэг үүднээс бэлчээр ба усны нөөцийн тархалт, байршлын тэнцвэргүйдлийг залруулах явдал хамгийн чухал асуудал болон тавигдах юм. Үүний үндэс нь бэлчээрийн ургамлын нөөц багатай хязгаарлагдмал нөхцөл байдалтай тул улирлын чанартай отор, нүүдлийг хөхүүлэн дэмжих явдал байх юм. Нүүдлийн МАА-г тогтвортой хөгжүүлэхэд бэлчээрийн даацыг хадгалан тогтворжуулах нь чухал. Бэлчээрийн даацыг хадгалах, тогтворжуулах, улмаар сайжруулахад дараах 2 арга хэмжээг уялдуулан авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

1. Ашиглалтгүй ба бага ашиглалттай бэлчээрийг усжуулж, тэдгээрийн ашиглалтыг тогтворжуулах (худаг байгуулалт)
2. Зүй зохистой усжуулалтын арга зам ба улирлын чанартай отор нүүдэл зэрэг бэлчээр ашиглалтыг сайжруулах ажлыг зохион байгуулах (усжуулалтын менежмент, бэлчээрийн менежмент)

(Бэлчээрийн мониторингийн тогтолцоог бий болгох)

Бэлчээрийн мониторингийг хийхэд сумын ЗДТГ голлох үүрэг гүйцэтгэнэ. Мониторингийн үндсэн үйл ажиллагаа нь бэлчээрийн нөөцийн мониторинг, бэлчээр ашиглалтын мониторинг гэсэн 2 хэсгээс бүрдэнэ.

Бэлчээрийн нөөцийн мониторинг :

Сумын ЗДТГ-аас удирдан, малчдаар бэлчээрийн хялбар хэмжилт хийлгэж, хамтран бэлчээрийн төлөв байдлыг тодорхойлох ажлыг хэрэгжүүлнэ. ХАА-н түшмэл багийн дарга нарын малчдаас цуглуулсан хэмжилтийн үр дүнг нэгтгэсний үндсэн дээр бэлчээрийн даацын мэдээлэл болгож малчдад хүргэнэ.

Малчид ба сумын захиргааны хамтарсан бэлчээрийн төлөв байдал тодорхойлох ажил	
Зорилго	Өвөлжөө, хаваржааны бэлчээрийн байдлын талаарх мэдээлэл өгөх
Хэнд зориулсан мэдээлэл болох	Малчид
Хэмжилт хийх үе	8 – 9 сар
Мэдээллийг нэгтгэн малчдад буцааж хүргүүлэх үе	10 – 11 сар
Мэдээллийн нарийвчлал, мэргэжлийн түвшин	Харьцангуй доогуур түвшин, сургалт шаардлагатай
Хэмжилтийн цэгийн тоо	Олон (30 цэгт)
Хэмжилт хийх газар	Сумын хэмжээнд тарүү

Бэлчээр ашиглалтын мониторинг :

Сумын ЗДТГ-аас худаг байгуулалтын төлөвлөгөөтэй уялдуулан малчдын улирлын чанартай отор нүүдэл, уст цэг хослуулах ашиглаж буй байдлыг тодруулж, үүнийгээ бэлчээрийг даацад нь тохируулан зүй зохистой ашиглах зорилго бүхий мониторингийн мэдээлэл болгон ашиглана.

Малын тоо толгойн зохистой хэмжээ, ба ашиглалтын балансыг тогтооход шаардлагатай үзүүлэлт :

Орчны нөхцлийг харгалзан үзсэний үндсэн дээрх 3 км-ийн радиустай тойрог доторх малын тоо толгойн зохистой хэмжээг доорх байдалтай байна гэж үзлээ.

Бүс нутаг		Ургац (кг/га)	Малын тоо (х.т/км^2)	1 худгийг ашиглах малын зохистой тоо (х.т.)
Дундговь	хойд хэсэг	285.6	50.1	1,416
	өмнөд хэсэг	155.1	33.0	933
Дорноговь	хойд хэсэг	150.7	32.1	906
	өмнөд хэсэг	147.1	31.3	885
Өмнөговь	хойд хэсэг	122.2	26.0	735
	өмнөд хэсэг	89.8	19.1	540

Мал, бэлчээрийн менежментэд анхаарвал зохих зүйлийн нэг бол гадна талын 3-5км-ийн радиустай тойргийн бүсэд малаа идээшлүүлэхийн ач холбогдлыг ойлгож, энэ тойргийг малын бэлчээрт идэвхитэй ашиглах замаар мал маллагааны ур чадварыг дээшлүүлэх явдал юм. Мөн, тухайн бэлчээрт идээшлэх бод малын тоог нэмэгдүүлэх зэргээр говийн нөхцөлд тохирсон малын тооны балансыг сайжруулах арга хэмжээ авах нь 3-5км-ийн радиустай тойргийг дээд зэргээр ашиглах үр дүнтэй арга зам байх болно.

Бэлчээрийн мониторингийн тогтолцоог бий болгохын ач холбогдол :

Усжуулалтын хүчин чадал өсөх нь бэлчээрийн хэт ашиглалтыг араасаа дагуулах магадлалтай. Гэхдээ усалгааны (услах малын тоо толгойг хянаж зохицуулах) арга технологийг сайжруулах замаар энэхүү эрсдэлийг сааруулж болно. Ийнхүү материаллаг тал ба оюунлаг талын үйл ажиллагааг цогц нэгтгэсэн, усжуулалтын балансыг хадгалж чадахуйц бэлчээр хөгжлийн бодлоготой байх нь зүйтэй.

(Бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөөг худаг байгуулалттай холбоотойгоор авч үзэх шаардлага)

Худаг байгуулалтад чиглэсэн бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөө нь өвөлжөө, хаваржааны орчныг сайжруулах, бага ашиглалттай ба ашиглалтгүй бэлчээрийг эзэмших гэсэн 2 хэсгээс бүрдэнэ. Хэсэг тус бүрд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг дараахь байдлаар тоймлож болно.

	Өвөлжөө, хаваржааны орчныг сайжруулах	Бага ашиглалттай болон ашиглалтгүй бэлчээрийг эзэмших
Үр дүн	• Усжуулалтын чадавхи сайжрах • Усалгааны арга технологи сайжрах • Мал өвөлжих байгууламж сайжрах	• Отор нүүдлийн бэлчээрийн талбай нэмэгдэх • Усжуулалтын чадавхи сайжрах • Усалгааны арга технологи сайжрах
Үйл ажиллагаа	• Гар худгийг засварлах • Өрөмдмөл худгийг засварлах, шинээр гаргах • Өвөлжөө, хаваржааны байгууламжийг сайжруулах • Усалгааны цагийг зохицуулах, худаг ашиглах дараалал тогтоох • Малчдын бүлэг байгуулах	• Өрөмдмөл худгийг засварлах, шинээр гаргах • Усалгааны туслах байгууламжийг сайжруулах • Малчдын бүлэг байгуулах

Өвөлжөө, хаваржааны орчныг сайжруулах төлөвлөгөө :

Уг төлөвлөгөөнд хамаарагдах талууд тус бүрийн үйл хэрэгжүүлэх ажиллагааг дараах хүснэгтэд тоймлон харуулав.

Үйл ажиллагааны чиглэл	Малчдын бүлгийн үйл ажиллагаа	Сум, аймгийн ЗДТГ-ын үйл ажиллагаа	Улс, хандивлагч доноруудын үйл ажиллагаа
Гар худаг засварлах	• Гар худаг, бетон хашлагат худаг засварлахад шаардлагатай хүн хүч гаргах		• Гар худаг, бетон хашлагат худаг засварлахад шаардлагатай материал, ачааны машин гаргах
Өрөмдмөл худгийг засварлах, шинээр гаргах	• Малчдын бүлэг байгуулах, худгийн засвар арчлалтыг хариуцах	• Малчдын бүлэг байгуулах	• Өрөмдмөл худгийг засварлах, шинээр гаргах
Усалгааны цагийг зохицуулах, худаг ашиглах дараалал тогтоох	• Худаг ашиглалтын журам (усалгааны цагийг зохицуулах) гаргаж хэрэгжүүлэх	• Худаг ашиглалтын журамд зохицуулалт хийх, хяналт тавих	• Худаг ашиглалтын журам нэвтрүүлэх ажлыг зааварчлан чиглүүлэх
Өвөлжөө, хаваржааны байгууламжийг сайжруулах	• Малын хашаа хороо засах		
	• Өвс, тэжээлийн агуулах, саравч барих		

Бага ашиглалттай болон ашиглалтгүй бэлчээрийг эзэмших төлөвлөгөө :

Уг төлөвлөгөөнд хамаарагдах талууд тус бүрийн үйл хэрэгжүүлэх ажиллагааг дараах хүснэгтэд тоймлон харуулав.

Үйл ажиллагааны чиглэл	Малчдын бүлгийн үйл ажиллагаа	Сум, аймгийн ЗДТГ-ын үйл ажиллагаа	Улс, хандивлагч доноруудын үйл ажиллагаа
• Өрөмдмөл худгийг засварлах, шинээр гаргах • Усалгааны туслах байгууламжийг сайжруулах	• Услах байгууламж барихад шаардлагатай хүн хүч гаргах • Сургалтад хамрагдах	• Худгийн онгоц, усан санг төсөллөх • Сургалт зохион байгуулах	• Уст цэг байгуулах • Худгийн онгоц, усан сан төсөллөх ажлыг зааварчлан чиглүүлэх
• Малчдын бүлэг байгуулах	• Бүлгээрээ худгийнхаа засвар арчлалтыг зохион байгуулалттайгаар хэрэгжүүлэх тогтолцоотой болох	• Малчдын бүлгийн үйл ажиллагааг хянах, зохицуулах	• Малчдын бүлэг байгуулах ажлыг зааварчлан чиглүүлэх

5.1.2 Худаг байгуулалтын ажлыг сайжруулах төлөвлөгөө

(Худаг байгуулалтыг сайжруулах ажлын зорилго)

Худаг байгуулалтын ажлыг хэрэгжүүлж, "одоо ашиглаж буй бэлчээрийн усжуулалтын үзүүлэлтийг дээшлүүлэх", "ашиглалтгүй болон бага ашиглалттай бэлчээрийг эзэмших замаар ашиглах боломжтой бэлчээрийн талбайг нэмэгдүүлэх" зорилтыг хангаж биелүүлснээр бэлчээрийн зүй зохистой ашиглалтыг бодит зүйл болгож чадна.

(Худаг байгуулалтын ажлын үндсэн чиглэл)

Худаг байгуулалтын ажлыг малчдын санал хүсэлтэд үндэслэн хэрэгжүүлэх :

Тухайн бэлчээрийг ашиглах хүсэл сонирхол малчдад байх нь худгийн тогтвортой ашиглалт, хамгаалалтын урьдчилсан нөхцөл болно. Иймд худаг байгуулалтын ажлыг ойр хавийн малчдын санал, хүсэлтэд тулгуурлан хэрэгжүүлнэ. Нөгөө талаар, сумын ЗДТГ гамшиг, эрсдэлийн нөхцөл байдлыг хянаж байх шаардлагын үүднээс худаг байгуулалтын ажлыг бүс нутгийн хэмжээнд баланстайгаар хэрэгжүүлэх асуудалд анхаарлаа хандуулж байх нь чухал.

Худаг байгуулалтын ажлыг бэлчээрийн менежменттэй цогц байдлаар уялдуулах авч үзэх :

Худаг байгуулалтын ажлыг бүс нутгийн хэмжээний бэлчээрийн менежментийн системд татан оролцуулах хэрэгсэл болгон идэвхитэй ашиглана. Бэлчээрийн менежментийг хэрэгжүүлэхэд малчдын зүгээс шаардагдах оролцоо, хамтран ажиллах чиглэлүүдийг худаг ашиглалтын гэрээнд үүрэг болгон тусгана.

Худгийн ажилтай нэгэн зэрэг худгийн засвар, арчлалтын тогтолцоог бий болгох арга хэмжээ авах :

Худгийг ашиглаж эхэлснээс хойш байнга арчлан хамгаалж явах шаардлагатай тул худаг гаргах ажилтай нэгэн зэрэг худгийн засвар, арчлалтын тогтолцоог бий болгоход чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Хуучин худгийг үр бүтээлтэй ашиглах :

Одоогоор ашиглах боломжгүй байгаа хуучин худгуудыг засварлах нь шинээр гаргаснаас хямд тусах тул хуучин худгуудыг сэргээн засварлах ажлыг нэн тэргүүнд авч хэрэгжүүлнэ. Сэргээн засварлах боломжгүй худгуудын хувьд ус гарах магадлал өндөр байх үүднээс хуучин худгийнх нь үзүүлэлтүүдийг ашиглан дэргэд нь шинээр худаг гаргана.

Шинээр худаг гаргах :

Хуучин худаг ч байхгүй бэлчээрийн хувьд, түүнийг эзэмших шаардлагын үүднээс усны хайгуулаар магадлагдсан газрыг сонгон шинээр худаг гаргах ажлыг хэрэгжүүлнэ.

Худгийн байршил(тархалт)-ын үр ашигтай байдлыг хангах :

Шинээр гаргах буюу сэргээн засварлах инженерийн хийцтэй худгийн хувьд, уст цэг тус бүрийн эргэн тойрны 3 км-ийн радиустай тойрогт ашиглах боломжтой тогтвортой усжуулагдсан бэлчээр байна гэж үзэн одоо ашиглагдаж буй худгаас 6км-ийн зайтай байхаар байршлыг нь тогтооно.

Ажил хийгдэх худгийг эдийн засгийн үр ашигтай талыг бодолцон сонгох нь :

Ундарга багатай худаг дээр хангалтай хэмжээний ус өргөхөд ихээхэн цаг шаардагдана. Иймд ашиглалт ба арчилгаа хамгаалалтын зардлыг нь тооцоод үзэхэд эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй байх тохиолдол олон байдаг. Энэхүү төлөвлөгөөний хүрээнд 0.6л/с-ийг жишиг болгон авч үүнээс бага ундаргатай худгуудыг сэргээн засварлахгүй байхаар тусгалаа. Шинээр худаг гаргах тохиолдолд усны хайгуулаар бага гүнээс ус гарахаар үнэлэгдсэн газраас худгийн ажлыг эхлүүлнэ. Ингэхдээ ойр орчмын хуучин худгууд зэргийн мэдээлэлд үндэслэн усны чанар, ундарга ямар байж болохыг харгалзан үзэж сонголт хийх юм.

(Хэрэгжүүлэх бүтэц)

Худаг, уст цэгийг байгуулах ажлыг 2005 оны 7 сард батлагдсан "Инженерийн хийцтэй худаг, уст цэгийг сэргээн засварлах, шинээр гаргах, санхүүжүүлэх, эзэмших, ашиглах нийтлэг журам"-ын дагуу явуулна. Малчдын бүлгийн хүсэлтийг сумын ЗДТГ, аймгийн ХХХААГ зэрэг орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага нэгтгэн авч, улсын төсөв болон бусад хандивлагчдын хөрөнгөөр худаг байгуулалтын ажлыг гүйцэтгэнэ. ХХААЯ-ны журмаар малчдын хүсэлтэд үндэслэн худгийг сонгосны дараа худгийг ашиглагчдад нь хүлээлгэн өгөх хүртэл 2 жилийн хугацаа шаардагдах юм байна.

(Ирээдүйн төлөвлөгөө)

Худаг байгуулалтын хөгжлийн зорилтот тоо хэмжээг тодорхойлох :

Аймгуудын бэлчээрийн өнөөгийн байдлыг үндэслэн нийт бэлчээрийг усжуулах магадлалыг харгалзан үзэж, ирээдүйн худаг байгуулалтын төлөвлөгөөний зорилтот тоо хэмжээг тодорхойлов. Бэлчээрийн байдал харьцангуй сайн хээр

ба говь-хээрийн бүсэд нийт талбайн 90% хүртэл, говийн бүсэд 70% хүртэлхийг худаг байгуулалтад хамруулах зорилт тавилаа.

Бэлчээр ашиглалтын өнөөгийн байдал ба бэлчээрийн даац :

Уст цэгийн байршлын өнөөгийн байдалд үндэслэн тогтвортой усжуулалттай 3 км ба 5 км-ийн радиустай тойрогт тус бүр ноогдох бэлчээрийн талбай ба бэлчээрийн даацыг нэгтгэн тооцоолов.

Худаг байгуулалтад хамрагдах бэлчээрийн талбай ба түүний даац :

Төлөвлөгөөнд ашиглахаар тусгагдсан бэлчээрийн талбайгаас одоо ашиглагдаж буй тогтвортой усжуулалттай бэлчээрийн талбайг хасаад гарсан талбайг шинээр эзэмших бэлчээр гэж үзнэ. Энэ бэлчээрийг ашиглахад шаардагдах худгийн тоо хэмжээг худаг байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгаж байна.

Төлөвлөсөн худгийн тоо :

Нэг худаг гаргаснаар ашиглах боломжтой болох бэлчээрийн талбайн хэмжээг өнөөгийн байдлаар нэг уст цэгийн усжуулж буй бэлчээрийн талбайтай адилхан хэмжээн үзэж, төлөвлөгөөнд тусгагдах худгийн тоог тооцоолсон болно. Тогтвортой усжуулалттай 3 км-ийн радиустай тойргийн бэлчээрээр аваад үзэхэд Дундговьд 1692, Дорноговьд 2568, Өмнөговьд 3989, 3 аймагт нийтдээ 8261 газарт худаг шинээр барих шаардлагатай гэсэн тооцоо гарч байна.
Ийм тооны худгийг бүгдийг нь барихад урт хугацаа шаардагдана.

(Худаг байгуулалтын эхний үе шатны төлөвлөгөө)

Судалгаанд хамрагдсан 3 аймгийн бэлчээрийн байдлыг харгалзан, бүс нутгийн бэлчээрийн даацыг үр ашигтайгаар ашиглах зорилго бүхий худаг байгуулалтын мастер төлөвлөгөөг ирээдүйн төлөвлөгөө болгон боловсруулна. Эдгээрээс чухал хэрэгцээтэй уст цэг хэмээн тооцогдох худгуудыг эхний ээлжинд байгуулах төлөвлөгөө буюу худаг байгуулалтын ажлын эхний үе шатны төлөвлөгөөг боловсрууллаа.

Худгуудыг шинээр гаргах, сэргээн засварлахад баримтлах үндсэн чиг баримтлал :

Худгийн төрөл	Үндсэн чиг баримтлал
Гүний өрөмдмөл худаг	Шинээр худаг гаргах гэхээс илүү сэргээн засварлах ажлыг нэн тэргүүнд авч үзнэ. Ашиглалтгүй ба бага ашиглалттай бэлчээрийг эзэмших шаардлагаар шинэ худаг гаргана. Мөн сэргээн засварлах боломжгүй худгийн дэргэд орлуулан гаргана.
Богино яндант худаг	Зөвхөн сэргээн засварлах боломжтой нь тогтоогдсон худгийг засварлана. Ашиглалтгүй ба бага ашиглалттай бэлчээрийг эзэмших шаардлагаар шинэ худаг гаргана. Мөн сэргээн засварлах боломжгүй худгийн дэргэд орлуулан гаргана. Уурхайн худгийг ашиглах боломжгүй болсон тохиолдолд дэргэд нь орлуулан гаргана.
Уурхайн (бетон хашлагат) худаг	Зөөврийн насос суурилуулж, сэргээн засварлана. Шинээр байгуулах боломжгүй тул хуучин худгийн үзүүлэлтийг үндэслэн усны төвшин бага худгийг гар худгийн хэлбэрээр ашиглана. Усны төвшин гүн, ундарга арвинтай худгийн дэргэд орлуулах байдлаар богино яндант худаг гаргана.
Гар худаг	Хуучин тархалтыг нь эвдэх байдлаар малчдын хүчээр гар худаг гаргах, засварлах ажлыг хийнэ. Засаг захиргааны зүгээс дэмжлэг үзүүлнэ.

Худаг байгуулалтын эхний үе шатны төлөвлөгөөнд тусгагдсан худгуудын тоо хэмжээ (төрөл тус бүрээр):

удгийн төрөл		Дорноговь	Дундговь	Өмнөговь
Шинээр гаргах	Өрөмдмөл худаг	144	93	114
	Богино яндант худаг	132	263	260
	Гар худаг	323	543	435
Сэргээн засварлах	Өрөмдмөл худаг	66	117	103
	Богино яндант худаг	26	52	71
	Уурхайн худаг (насостой)	219	201	93
	Гар худаг	300	375	350
Нийт		1,210	1,444	1,426

Худаг байгуулалтын эхний үе шатны төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр ашиглах боломжтой болох бэлчээрийн талбай ба түүний даац :

		Усжуулагдсан бэлчээрийн талбай (км^2)			Бэлчээрийн талбай (1000 х.т)		
		Дундговь	Дорноговь	Өмнөговь	Дундговь	Дорноговь	Өмнөговь
Төлөвлөгөөний зорилт		67,007	90,758	129,185	2,629	2,824	2,724
Одоо байгаа уст цэг	Тогтвортой усжуулагдсан бэлчээр (5км-ийн радиустай тойрог)	62,858	78,688	106,771	2,148	1,810	1,780
Эхний үе шатны төлөвлөгөөг хэрэгжүүлсний дараа	Тогтвортой усжуулагдсан бэлчээр (3км-ийн радиустай тойрог)	50,080	51,492	71,660	1,946	1,459	1,489
	Тогтвортой усжуулагдсан бэлчээр (5км-ийн радиустай тойрог)	66,805	85,310	116,084	2,299	2,045	2,024
Үүний дараах зорилтын биелэлтийн түвшин	3км-ийн радиустай тойрог	75%	57%	55%	74%	52%	55%
	5км-ийн радиустай тойрог	100%	94%	90%	87%	72%	74%
Уст цэгийн тоо		4,017	2,972	4,307			
1 уст цэгт ноогдох тогтвортой усжуулалттай бэлчээрийн талбай ба түүний даац	(3км-ийн радиустай тойрог)	12	17	17	0.484	0.491	0.346
	(5км-ийн радиустай тойрог)	17	29	27	0.572	0.688	0.470

5 км-ийн радиустай тойрог доторх тогтвортой усжуулалттай бэлчээрээр жишээлэн авч үзэхэд худаг байгуулалтын эхний үе шатны төлөвлөгөө хэрэгжсэнээр төлөвлөгөөний зорилттой харьцангуйгаар Дундговьд 100%, Дорноговьд 94%, Өмнөговьд 90%-ийн үр дүн гарч, зорилт бараг бүрэн биелэгдэх юм. Бэлчээрийн даацын хувьд мөн 5 км-ийн радиустай тойрог доторх тогтвортой усжуулагдсан бэлчээрээр аваад үзэхэд төлөвлөгөөний зорилтын биелэлтийн үзүүлэлт Дундговьд 87%, Дорноговьд 72%, Өмнөговьд 74%-тай байх болно.

2004 оны байдлаарх болон зудад нэрвэгдэхээс өмнөх 1999 оны байдлаарх малын тоо толгой ба төлөвлөгөөний зорилтот бэлчээрийн даацыг харьцуулбал, Дундговь аймгийн хувьд 2004 оны малын тоо нь зорилтот бэлчээрийн даацыг 100% ашиглахаар, харин 1999 оны малын тоо нь уг бэлчээрийн даацаас хэтэрсэн байдалтай байна. Иймд энэхүү төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр Дундговь

аймгийн хувьд одоогийн байгаа малаа тогтвортой тэжээж хүрэлцэхүйц бэлчээртэй болох ба харин 1999 онд байсан тооны малыг тэжээхэд хүрэхгүй тул малын чанарыг сайжруулах зэрэг уст цэг байгуулалтаас өөр хэлбэрийн арга хэмжээг давхар авч явах шаардлагатай болох юм.

Ажлын зардлын баримжаалсан тооцоо :

Стандарт үзүүлэлтүүд :

Өрөмдмөл худгийн стандарт үзүүлэлт (техникийн тодорхойлолт)-үүдийг судалж тогтоохдоо 500 орчим толгой малыг услахад 2.5м3 ус шаардагдах ба худгийн ундарга 1.0 л/сек байх тохиолдолд 40 орчим минутад усалж дуусах тул үүнийг жишиг болгон авлаа. Тэрчлэн усан санг дээрх тооны малыг 1 удаа услахад хүрэлцэхүйц хэмжээгээр буюу 2.5 тонны багтаамжтай байхаар тооцов.

Гэхдээ олон тооны бод малтай, мал усалгаанд нэг дор их хэмжээний ус шаардагдах малчдын бүлгийн хувьд онгоцоо томгох, их багтаамжтай усан сан суурилуулах зэрэг мал усалгааны цагийг богиносгоход чиглэсэн арга замуудыг эрэлхийлэх шаардлагатай. Малчдаас хариуцах зардлаа төлөхийг шаардахаасаа илүүтэйгээр худаг ашиглагч болохынх нь хувьд тэдний санал, хүсэлтийг байгууламжийн төлөвлөлтөд тусгах шаардлагатай.

Байгуулалтын өртөг :

Туршилтын төслөөр дамжуулан хэрэгжүүлсэн худаг сэргээн засварлах, шинээр гаргах барилгын ажилд шаардагдсан өртөгт үндэслэн, худгийн төрөл тус бүрээр байгуулалтын өртгийг тооцооллоо (ам.доллар).

Барилгын ажлын төрөл		Байгуулалтын өртөг	Барилгын ажлын зардал	Тооцоот гүн	Тоног төх. зардал	Тооцоот гүн
Шинэ худаг барих	Өрөмдмөл худаг	12,720	11,160	H=100м	1,560	х.г.=40м
	Богино яндант худаг	9,130	7,900	H=20м	1,230	х.г.=20м
	Гар худаг	200	200			
Сэргээн засварлах	Өрөмдмөл худаг	7,280	5,720	H=100м	1,560	х.г.=40м
	Богино яндант худаг	5,840	4,610	H=20м	1,230	х.г.=20м
	Гар худаг	3,580	2,500	-	1,080	-
	Уурхайн худаг (насостой)	200	200			

Тайлбар 1: Өрөмдмөл болон богино яндант худгууд дээр барилгын ажилд зарцуулагдсан бодит зардлыг 10% өсгөж, үүнд насосны байшин барих 2000 доллар, онгоц, усан сан барих 500 долларын зардлыг оруулсан тооцсон болно.

Тайлбар 2: Гар худгийн хувьд малчид өөрсдийн хүчээр байгуулна гэсэн нөхцлөөр тооцлоо.

Барилгын ажлын зардал :

Худаг байгуулалтын эхний үе шатны төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах барилгын ажлын зардал нь Дундговь аймагт 5,569,000 ам.доллар, Дорноговь аймагт 4,518,000 ам.доллар, Өмнөговь аймагт 5,409,000 ам. доллар байх тооцоо гарч байна.

5.1.3 Шинээр барих ба сэргээн засварлах худгуудын засвар үйлчилгээ

Шинээр барих ба сэргээн засварлах худгуудын тогтвортой ажиллагааг хангахын тулд доорх байдлаар засвар үйлчилгээний тогтолцоог бий болгоно.

(Эзэмшигчийн хариуцлагыг сайжруулах арга хэмжээг худаг байгуулалтын ажилтай зэрэгцүүлэн хэрэгжүүлэх)

Эзэмшигчийн хариуцлагыг сайжруулахад чиглэсэн дор дурдсан арга хэмжээнүүдийг авна. Зохион байгуулалтад оруулах эдгээр арга хэмжээнүүдийг сумын ЗДГТ-аас малчдыг уриалан хэрэгжүүлэх юм. Малчдыг зохион байгуулалтад оруулах ажлын арга туршлага, сумын ЗДТГ-ын ажилтнуудын чадвар чухал шаардлагатай.

- Малчдыг зохион байгуулалтад оруулах
- Худаг ашиглалтын гэрээ хийх
- Малчдын худгийн сан байгуулах

(Сумын худгийн сан байгуулах)

Худаг ашиглалтын гэрээ байгуулах нь сумын ЗДТГ-аас худаг ашиглах эрхийг тухайн малчдад өгч, засвар үйлчилгээг нь ч хариуцуулж буй хэрэг юм. Сум ба аймгийн ЗДГТ-т малчдын худгийн засвар үйлчилгээ явуулах ажлыг дэмжих төсөв байдаггүй тул тоног төхөөрөмж эвдэрсэн үед сумын ЗДТГ-аас малчдыг дэмжин туслах чадвартай байлгахын тулд сумдын ЗДТГ дээр худгийн сан байгуулах юм.

Малчдын бүлэг худгийн барилгын ажлын зардлаас өөрсдийн хариуцах хэсгээс арай ахиу мөнгийг сумын захиргаанд төлж, энэхүү илүү төлсөн хэсгээр нь худгийн санг байгуулах юм. Санг эхний ээлжинд сумын захиргаанаас ашиглалтад оруулсан худгийн сэлбэг материалыг худалдан авах, эвдэрсэн тоног төхөөрөмжийг засварлах хөрөнгө болгон ашиглана. Сумын худгийн сангийн ашиглалтыг ил тод байлгаж, сангийн үйл ажиллагааг тасралтгүй явуулахын тулд жилд 1 удаа сумын иргэдэд үйл ажиллагааны тайлан тавих үүрэг хүлээнэ.

(Худгийн тоног төхөөрөмжийн засвар үйлчилгээний тогтолцоог бий болгох)

Худгийн тоног төхөөрөмж эвдэрсэн үед малчдын бүлэг засвар үйлчилгээг хариуцаж явах шаардлагатай. Энэ үед нь сум ба аймгийн ЗДТГ дэмжлэг үзүүлж, малчид засвар үйлчилгээгээ тогтвортой үргэлжүүлэн хийж чадахуйц тогтолцоог бий болгоно. Худгийн засвар үйлчилгээнд шаардлагатай үйл ажиллагаа нь доорх байдалтай байна.

- Малчдад тоног төхөөрөмжийн ашиглалтын талаар сургалт явуулах
- Тоног төхөөрөмжийн засвар үйлчилгээ хариуцсан хүнийг бэлдэх
- Суманд сэлбэг нөөцлөж, тоног төхөөрөмж нийлүүлэх тогтолцоотой болох
- Орон нутгийн худгийн компанийн дэмжлэгийг авч, хамтран ажиллах.

5.2 Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг сайжруулах тухай бүрэлдэхүүн хэсэг

Энэхүү бүрэлдэхүүн хэсгийн зорилго нь мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг сайжруулж, найдвартай ажиллагааг нь хангахад шаардагдах арга хэмжээ, үйл ажиллагаагаар дамжуулан, хөдөөгийн мал аж ахуйн тогтвортой хөгжлийг бодит зүйл болгоход оршино.

(Мал эмнэлгийн үйлчилгээг сайжруулах төсөл)

Зах зээлийн эдийн засагт шилжсэнээс хойш мал эмнэлгийн үйлчилгээний менежмент тогтворжсонгүй. Мал эмнэлгийн тоо цөөрч, эм тариа нь ховордон, технологийн төвшин хангалтгүй байдалд ороод байгаа. Энэ байдлыг сайжруулан, мал сүргийн эрүүл мэндийг хамгаалснаар мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг тогтворжуулах боломжтой болох юм.

Хамрагдах бүлэг: Мал эмнэлэг ба малчдын бүлэг

Хэрэгжүүлэгч байгууллага : Сум болон аймгийн удирдах байгууллагууд

Төслийн зорилт : Хөдөө орон нутаг дахь мал сүргийн эрүүл мэнд хамгаалагдана.

Гарах үр дүн :

- Орон нутаг дахь мал эмнэлгийн үйлчилгээний чанар сайжирна.
- Малчид болон мал эмнэлгийн хооронд хамтран ажиллах тогтолцоо бий болно. (Малчдын бүлэг байгуулагдана)
- Орон нутагт мал эмчилгээний бүтээгдэхүүн тогтвортой нийлүүлэгдэнэ.
- Малчид, малын эрүүл мэнд, эрүүл ахуйн талаар анхан шатны мэдлэгтэй болно.

Хөрөнгө оруулалт :

Мал эмнэлгийн сургалт, малчдад зориулсан сургалт, мал эмчилгээний бүтээгдэхүүн, сумын мал эмнэлгийн байгууламж, материал тоног төхөөрөмж.

(Шилмэл омог, үүлдрийн мал үржүүлэх төсөл)

Шилмэл мал оруулж ирдэггүй, эцэг малаа ойроос сонгодгоос малын чанар муудсан байна. Тооноос чанарт шилжиж, бүтээгдэхүүний гарцыг нэмэгдүүлэхэд уг төслийн зорилго оршино.

Хамрагдах бүлэг: Малчид

Хэрэгжүүлэгч байгууллага : Сум болон аймгийн удирдах байгууллагууд

Төслийн зорилт : Шилмэл үүлдрийн малын тоо толгойг олшруулах.

Гарах үр дүн :

- Шилмэл үүлдрийн малыг үржүүлэн олшруулах (түгээн дэлгэрүүлэх) тогтолцоо сайжирна.
- Мал үржүүлгийн мэдлэг, арга технологи сайжирна(малын эмч нарын).
- Мал үржүүлэх талаарх малчдын мэдлэг, арга ажиллагаа сайжирна.

Хөрөнгө оруулалт :

Малжуулах сангийн үндсэн хөрөнгийг шилмэл үүлдрийн малаар бүрдүүлэх, малын эмч, малчдад зориулсан сургалт явуулах.

(Мал маллагааны арга технологийг сайжруулах төсөл)

Нэгдлийг татан буулгасны дараа тэнд ажиллаж байсан албан хаагчдаас олон хүн ажилгүй болсны улмаас мал дээр гарч, мал мэдэхгүй малчдын тоо өссөн байна. Иймд нөхцөл байдлын дунд мал маллах үндсэн арга ажиллагаанд малчдыг сургаж, үйлдвэрлэлийн технологийг нь сайжруулах шаардлага гарч байна.

Хамрагдах бүлэг: Малчид

Хэрэгжүүлэгч байгууллага : Сум болон аймгийн удирдах байгууллагууд

Төслийн зорилт : Хөдөө орон нутгийн малчдын мал маллагааны арга ажиллагааг сайжруулах.

Гарах үр дүн :

- Мал маллагааны арга туршлага багатай малчдын тоо цөөрнө. (Малчин нь малчнаа сургах сургалт явуулах)
- МАА-н үйлдвэрлэлийн үндсэн технологи сайжирна.
- Малчдын МАА эрхлэх менежментийн үндсэн мэдлэгт суралцана.

Хөрөнгө оруулалт :

МАА-н технологийн сургалтад багшлах, хамрагдах малчдын сургалтын зардал, МАА-н үйлдвэрлэлийн анхан шатны технологийн гарын авлага зохиох, түүгээр сургалт явуулах зардал, малчин өрхийн аж ахуйн менежментийн гарын авлага зохиох, түүгээр сургалт явуулах зардал.

(Эрсдэлийн менежментийн чадварыг дээшлүүлэх төсөл)

Хөдөөгийн мал аж ахуйн тогтолцоог боловсронгуй болгож, хөгжүүлэн авч явахын тулд мал аж ахуйд тохиолдох төрөл бүрийн эрсдэлийг бууруулж, түүнийг тогтвортой мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлтэй холбож өгөх шаардлагатай билээ.

Хамрагдах хэсэг: Сум болон аймгийн удирдах байгууллагууд

Төслийн зорилт : Хөдөөд тохиолдох гамшгийг даван туулах, өвчнөөс сэргийлэх чадавхийн хувьд улам бэхжсэн мал аж ахуйн тогтолцоог бий болгох.

Гарах үр дүн :

- Тэжээлийн нөөц бүрдүүлэх систем тогтоно.
- Малын хашаа хороо сайжирна.
- Малын даатгалын тогтолцоо сайжирна.
- Цаг агаарын мэдээ, урьдчилан сэрэмжлүүлэх тогтолцоо сайжирна.
- Малын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, өвчний үзлэг шалгалт хийх тогтолцоо сайжирна.
- Малын хулгайн гэмт хэргийн гаралт буурна.

Хөрөнгө оруулалт :

Нөөц тэжээл худалдан авах зардал, хашаа хороо засаж сэлбэх, шинээр барих зардал, цаг агаарын урьдчилан сэрэмжлүүлэх мэдээллийн сүлжээг сайжруулах зардал, мал угаалгын онгоц барих, сэргээн засварлах зардал.

5.3 Малчин өрхийн орлогыг тогтворжуулах бүрэлдэхүүн хэсэг

Зах зээлд шилжсэнээр малчдын бэлэн мөнгөний шаардлага нэмэгдсээр буй авч тэд төдий хэмжээний орлогыг олж чадахгүй, орлого олох боломжийн хувьд ч хязгаарлагдмал байгаа тул орлогын шинэ эх үүсвэр бий болгох шаардлага тулгарч байна.

(Мал аж ахуй эрхлэлтийн менежментийг сайжруулах төсөл)
Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн боловсруулах жижиг үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх замаар орон нутгийн малын гаралтай бүтээгдэхүүний өртгийг нэмэгдүүлж, төслөөр дамжуулан орлого олох, бизнес эрхлэх боломжийг олгож, малчид болон хөдөөгийн хүн амын амьжиргааг дээшлүүлэхийг зорино.

Хамрагдах бүлэг: Малчид

Хэрэгжүүлэгч байгууллага : Сум болон аймгийн удирдах байгууллагууд

Төслийн зорилт : Малчид, хөдөөгийн иргэд мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн боловсруулах жижиг үйлдвэрлэл эрхэлж эхлэх.

Гарах үр дүн :

- Орон нутгийн иргэд, малчид мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн боловсруулах арга технологийг эзэмшинэ.
- Орон нутгийн иргэд, малчид эдийн засгийн мэдлэгтэй, биенес эрхлэх чадвартай болно.
- Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн боловсуулах жижиг үйлдвэрлэлийн биенесийг санхүүжүүлэх тогтолцоо сайжирна.

Хөрөнгө оруулалт :

Малчид, иргэд мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн боловсруулах жижиг бизнес эхлүүлэхэд шаардлагатай тоног төхөөрөмж, санхүүжилтэд шаардагдах хөрөнгийн эх үүсвэр, боловсруулах технологийн мэргэжилтэн. Эдийн засаг менежментийн мэргэжилтэн, танилцах айлчлал (уг төрлийн ажлыг эрхэлж буй газруудад очиж суралцах)

(Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний зах зээл, ханган нийлүүлэлтийг сайжруулах төсөл)

Мал аж ахуйн түүхий эд, бүтээгдэхүүнээ зах зээлд шууд нийлүүлэхэд шаардагдах дэд бүтцийг сайжруулах болон хүний нөөцийн сургалтыг явуулах юм.

Хэрэгжүүлэгч байгууллага : Сум, аймгийн захиргаа, улс.

Төслийн зорилт : Орон нутгийн мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний зах зээлийг

өргөжүүлэх.

Гарах үр дүн :

- Зах зээлтэй болно. (Орон нутагт худалдаа арилжаа явуулах зах зээл болон түшиц газруудыг хөгжүүлэх)
- Малчид, иргэд зах зээлтэй холбоотой мэдлэгийг эзэмшинэ. (Малчид зохион байгуулалтад орох, бүтээгдэхүүнээ хамтарч борлуулах, хоршсон бизнес эрхлэх)
- Зах зээлийн дэд бүтэц сайжирна. (Зам тээвэр, цахилгаан, холбоо, төмөр зам гэх мэт)
- Зах зээлийн мэдээллийн ашиглалт сайжирна.

Хөрөнгө оруулалт :

Эдийн засгийн зөвлөх мэргэжилтэн, төрөл бүрийн бүтээгдэхүүн боловсруулах мэргэжилтнүүд, сургалт явуулах газар, нийгмийн дэд бүтцийг сайжруулах.

5.4 Хүний нөөцийг хөгжүүлэх бүрэлдэхүүн хэсэг

Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, менежмент, мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг сайжруулах, малчин өрхийн орлогыг тогтворжуулах гэсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүдээс гарах үр дүн, өгөөжийг төгөлдөржүүлэхэд хүний нөөцийн чадавхийг хөгжүүлэх явдал зайлшгүй чухал.

Хамрагдах бүлэг: Малчид, иргэд, сум, аймгийн захиргааны ажилтнууд.

Төслийн зорилт : Хөдөөд мал аж ахуй эрхлэх үйл ажиллагаанд оролцогчдын чадавхи сайжирна.

Гарах үр дүн :

- Орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага малчид, иргэдийн зохион байгуулалттай үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх боломжтой болно.
- Малчид, иргэд зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа явуулах чадвартай болно.
- Хөдөөгийн мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах мэдлэг, технологийг удирдах ажилтнууд олж авна.
- Хөдөөгийн мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах мэдлэг, технологийг малчид иргэд эзэмшинэ.

Хөрөнгө оруулалт :

Хөдөөгийн мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хүний нөөцийн сургалт, гарын авлага гаргах зардал, малчид, иргэдийг хамруулах төлөвлөгөө боловсруулах сургалтын зардал.

5.5 Төслийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө

(Төслийн агуулга ба тэргүүлэх дараалал)

"Бэлчээрийн ашиглалт, худаг байгуулалт, менежмент" нь хөдөөгийн МАА-н тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөөний нэн тэргүүний, суурь төсөл юм. Бусад төслүүдийн хувьд "Бэлчээрийн ашиглалт, худаг байгуулалт, менежмент"-ын төслийг иж бүрэн болгох нэмэлт төслүүд бөгөөд хөдөөгийн мал аж ахуйн хувьд чухал ач холбогдолтой, эдгээр төслүүдийг эн тэгш зэрэгцүүлэн урагшлуулж явбал бүх төслүүдээс цогц нэгдмэл үр дүн гарах юм.

(Төлөвлөгөөний нарийн тодорхой байдал)

Худаг байгуулалт, менежментийн төсөл :

Худаг байгуулалт, менежментийн төлөвлөгөөн дэх худагтай холбоотой суурь мэдээллүүдийн нарийн тодорхой байдлын тухайд, туршилтын судалгаа хэрэгжүүлсэн 3 сумд, нарийвчилсан төлөвлөгөө боловсруулсан Дорноговь аймаг, тэрчлэн бусад 2 аймгуудын хувьд ч хоорондоо харилцан адилгүй байна. Иймд уг төлөвлөгөөг туршилтын судалгаа хэрэгжүүлсэн сумдаас өөр газарт хэрэгжүүлэх бол худгуудын мэдээлэл (худгуудын тухай мэдээ, баримт, тэдгээрийг сэргээн засварлах боломж)-ийг шалгаж үзэх зайлшгүй шаардлагатай.

Боловсруулах бичил төслүүд :

Эдгээр төслүүд нь агуулгын хувьд орон нутгийн онцлог ба хэрэгжүүлэгчдийн санаа зоригоос шалтгаалан ялгаатай байж болно. Гэхдээ төслийн бүтэц зохион байгуулалтын хувьд "4-р бүлэг. Туршилтын төслийн судалгаа" гэсэн хэсэгт дүйцүүлэн хэрэгжүүлэх боломжтой.

(Худаг байгуулалт, менежментийн төслийн бэлтгэл ажил)

Худаг байгуулалт, менежментийн төслийг хэрэгжүүлэхийн тулд "Худаг байгуулалтын процесс"-т үзүүлсний дагуу малчдыг зохион байгуулалтад оруулах ажлыг эхлүүлэх шаардлагатай. Ингэхдээ аймгаас бүх сумдад худаг байгуулалтын ажлын чиглэлийг өгч, сумд түүний дагуу сумынхаа худаг байгуулалтын ажлын чиглэлийг гаргаж, малчдад өргөн зарлан мэдээлэх ба худагтай болох хүсэл бүхий малчид бүлэг байгуулан худгийн барилгын ажлын зардлаас өөрсдийн төлөх хэсгийг хуримтлуулж эхлэх юм.

(Төслийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх шаардлагатай болох тухайд)

Барилгын ажилд шаардагдах хугацаа :

1 суманд 100 орчим цэгт худаг сайжруулахаар төлөвлөгдсөн байгаа ба үүнээс барилгын ажлын явцад нөлөөлөх нь инженерийн хийцтэй худаг болно. Инженерийн худаг байгуулахын хувьд малчдыг 100% зохион байгуулалтад оруулах нь бэрхшээлтэй тул зохион байгуулалтын хувь хэмжээг 80%, өрөмдлөгийн төхөөрөмжийг жилд ажиллуулах хугацааг 4-өөс 10-р сарууд буюу 7 сарын хугацаанд гэж тооцоолloo. Өрөмдлөгийн төхөөрөмжийн дундаж хүчин чадлаас,

аймаг тус бүр дэх барилгын ажилд шаардлагатай нийт хугацааг тооцоолон гаргавал Дундговьд 28.3 жил, Дорноговьд 21.5 жил, Өмнөговьд 27.7 жил тус тус шаардагдахаар байна.

1 гүйцэтгэгч байгууллага өрөмдлөгийн төхөөрөмж 2-3 –ыг ашиглан, нийт 5 жилд ажлыг багтаан дуусгахаар тооцвол аймаг бүрт 2-3 барилгын ажлын гүйцэтгэгч байгууллага ажиллахаар байна.

Барилгын ажлыг үе шаттайгаар гүйцэтгэх :

1 суманд дунджаар 30-40 инженерийн хийцтэй худаг байна. 1 суманд жилд 40 цэгт худгийн ажил гүйцэтгэх нь маш бэрхшээлтэй тул 1 суманд 2-3 жилийн хугацаанд энэхүү ажлыг хэрэгжүүлэх юм. Аймаг бүр 14-15 сумтай, 3-4 сумыг 1 бүлэг болгон ажлын талбарт хувааж, 1 аймаг дахь барилгын ажлыг 5 жил орчим хугацаанд дуусгахаар байна.

Мөн, барилгын ажлыг 3 аймагт зэрэг явуулахад ажлын хэмжээ хэт ихсэж, төслийн менежментийн тал дээр бэрхшээлтэй болох талтай, мөн барилгын ажлын зардлаас худаг ашиглагчдаар төлүүлэх гэсэн шинэ систем нэвтрүүлэн туршиж ажиллангаа ажлыг бүрэн гүйцэд хэрэгжүүлэх шаардлагатай тул аймаг тус бүр дэх ажлыг үе шатчилан хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Нарийвчилсан төлөвлөгөөнд хамрагдсан бүс нутаг болох Дорноговь аймагт худаг байгуулалтын ажлыг эн тэргүүний ээлжинд хийж гүйцэтгэх нь бодит сонголт болно гэж үзэж болно.

(График төлөвлөгөө (Төслийн мөчлөг Project Cycle))

Дээрх ажлыг хэрэгжүүлэх график төлөвлөгөөг говийн бүс нутгийн цаг агаарын нөхцөлд тохируулах төлөвлөх шаардлагатай. 1 жил доторх барилгын ажлын явагдах хугацаа хязгаарлагдмал тул энэхүү хугацааг дээд зэргээр ашиглаж, тендер, гэрээний ажлыг өвлийн улиралд хэрэгжүүлнэ. 1 аймагт 5 жилд багтаан барилгын ажлыг дуусгахаар төлөвлөнө.

(Худгийн төслийн явц ба ажил үүргийн хуваарь)

Худгийн төслийг эхлүүлснээс хойш ашиглаж эхлэх хүртэлх хугацаанд малчид, орон нутгийн захиргаа, улс буюу хөрөнгө оруулагч донорууд хуваарийн дагуу тус бүрт ноогдох ажил үүргийг гүйцэтгэх шаардлагатай.

Туршилтад хамрагдсан 3 сумдын хувьд туршилтын судалгаагаар дамжуулан төслийн агуулга, судалгааны зорилгыг сайтар ойлголт өгсөн хэдий ч бусад сумдын тухайд хязгаарлагдмал мэдээлэл өгсөн төдийгөөр хязгаарлагдаж байсан тул төслийн агуулга ба хэрэгжүүлэх арга замын тухай бүрэн танилцуулж, сумдын ойлголтыг гүнзгийрүүлэх шаардлагатай.

Уг төсөл нь худаг байгуулалтыг bottom up /доороос санал дэвшүүлэх/ хэлбэрээр урагшлуулах ажил тул худгийн барилгын ажлыг эхлүүлэх хүртэлх процесс чухал үүрэгтэй. Малчид, худаг ашиглах бүлгийг өөрсдөө байгуулж, ажил үүргийнхээ

хуваарийг тогтоон, засвар үйлчилгээний санг байгуулж, барилгын ажлын зардлын тодорхой хэсгийг хариуцах нь "худагт барилгын ажлыг эхлүүлэх" урьдчилсан нөхцөл юм.

Аймгийн нутаг дэвсгэр өргөн уудам тул бүх сумдад судалгаа ба барилгын ажлыг нэгэн зэрэг эхлүүлнэ гэдэг бэрхшээлтэй. Иймд нийт нутгийг 3 блокод хувааж, 1 блокийн ажлыг дуусгаад дараагийнх руу нь шилжин орох байдлаар бус 2-3 удаагийн эргэлтээр ажлыг дуусгах хэлбэрээр ажлын төлөвлөгөөг гаргаж, төсөл аймгийг бүхэлд нь хамарсан өргөн хүрээтэй байхаар байлгах явдал чухал .

(Боловсруулах бичил төслүүдийн явц ба ажил үүргийн хуваарь)

Худгаас бусад төслүүдийн хувьд ч гэсэн малчид, орон нутгийн засаг захиргаа болон улс, донорууд тус бүр тухайн төсөлд гүйцэтгэх өөрсдийн ажил үүргийг хуваарийн дагуу хэрэгжүүлэх нь чухал. Малчдын техник, технологийн түвшин, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг харгалзан төслийг сонгон шалгаруулж явах нь чухал юм.

6. Дүгнэлт, зөвлөмж

(Худаг байгуулалтын ажлыг түргэвчлэн хэрэгжүүлэх шаардлага)

Усны нөөц нь гол төлөв газрын доорхи усаар тодорхойлогддог "говийн" тухайд худаг бол хүмүүсийн төдийгүй мал сүргийн оршин тогтнохын үндэс суурь юм. Мал сүргийг найдвартай бэлчээрээр ханган авч явахад засаг захиргааны байгууллагуудын оролцоотойгоор алсын хараатай бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалтын ажлыг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, ашиглалтын төлөвлөгөөг бэлчээрийн нөөц ба газар доорх усны нөөц бололцоонд тулгуурлан, ашиглалтгүй болон бага ашиглалттай бэлчээрийг эзэмших, худгийг үр бүтээмжтэй ашиглах үүднээс боловсруулагддаг. Эдгээр төлөвлөгөөг түргэвчлэн хэрэгжүүлэхийн тулд Монгол улсын Засгийн Газраас холбогдох байгууллагуудад тодорхой чиглэл өгөх нь зүйтэй гэж зөвлөж байна.

(Худгийн ашиглалт, засвар үйлчилгээ чухал болох тухай)

Инженерийн хийцтэй худагт тавьсан насос, мотор нь ашиглалтын тодорхой хугацаатай учраас гамтай ашиглахгүй бол аажимдаа муудсаар цагаасаа өмнө эвдэрч ажиллахгүй болдог. Түүнээс гадна эвдэрсэн худгийн тоног төхөөрөмжийг засварлах боломж суманд байхгүй, буцаагаад үйлдвэрлэсэн газар луу нь юм уу Улаанбаатарт хүргүүлж засуулах болно. Гэтэл говийн бүс алслагдсан учраас тээвэрлэж хүрэх, засуулахад ихээхэн цаг орохын дээр зардал ч нэлээд гарна.

Ийнхүү ялангуяа алслагдсан говийн бүс нутгийн хувьд худгийн засвар арчлалтын асуудал онц чухал байдаг. Холбогдох хүмүүсийн хувьд худаг барих ажилд

анхаарал хандуулж буй хэдий ч барилгын ажил, засвар арчлалтын ажлыг цогц байдлаар авч үзэх нь зүйтэй.

(Бэлчээрийн менежмент, худаг сэргээн сайжруулах арга хэмжээг говийн бүсийн онцлогт тохируулан явуулах тухай)
Цаг уурын хэлбэлзэл ихтэй говийн бүс нутагт бэлчээрийн байдал жил бүр өөрчлөгддөг тул малчид сайжруулсан худгийнхаа ойр орчны бэлчээрийг жил бүр тогтвортой ашиглаж чадалгүй, малаа авч худгаасаа холдож нүүх магадлал ихтэй. Ийм учраас малчдын 1 бүлэг өөрийн эзэмшиж буй худгаасаа гадна ялангуяа яаралтай шаардлага гарсан үед бусад малчдын бүлгүүдийн эзэмшилд буй худгийг ч гэсэн саадгүй ашиглаж чадахаар байхын тулд эдгээр худаг эзэмшигч бүлгүүд хоорондоо худаг ашиглах хэлэлцээ байгуулах маягаар өргөн уудам бүс нутгийн худаг ашиглалтыг нийтэд нь хянах тогтолцоо хэрэгтэй. Эдгээр худгуудын ашиглалтыг зохицуулах газар нь зөвхөн сумын ЗДТГ байх юм.

(Говийн бүс нутгийн бэлчээрийг өмчлүүлэх асуудлын талаар)
Говийн бүс нутгийн бэлчээрийн байдал нь цаг агаарын бага зэргийн өөрчлөлтөөс шалтгаалан маш хувирамтгай, малчид сумынхаа хил хязгаарыг давж, өөр сумын бэлчээр ашиглах явдал их гардаг. Ийм бүс нутгийн хувьд бэлчээрийг өмчлүүлэх журам гаргаад ч малчид бэлчээр ашиглалтын журмыг дагаж мөрдөнө гэдэг үнэндээ боломжгүй юм.

(Худаг сэргээн сайжруулах төлөвлөгөөг сумаас хариуцан хэрэгжүүлэх шаардлага)
Малчдын бүлгүүд өөрсдийн бэлчээр нутгийн заагийн дотор юм уу ойролцоо газар шинэ худагтай болохыг эрмэлзэх хандлагатай байдаг ба энэ нь сумаас худаг гаргах шаардлагатай хэмээн үзэж буй бага ашиглагддаг болон ашиглагддаггүй бэлчээр нутагтай уялдаагүй байх явдал бий. Сумаас ган, зудын эсрэг арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай гэж үзсэн худгийн хувьд малчдын бүлэг уг худгийг ашиглах сонирхолгүй байгаа тохиолдолд сумын хяналтад байх худаг байхаар төлөвлөх асуудлыг ч судалж үзэх хэрэгтэй.

Ийм байдлаар ашиглах худгийн тоог сумын менежментийн чадавхийг харгалзан 2-3 байхаар тогтоож, барилгын ажлын зардлаас хариуцах хэсгийг сумын худгийн санг бүрдүүлэгчдийн зөвшөөрөлтэйгөөр уг сангаас гаргах, эсвэл улсаас энэхүү зардлыг гаргаж өгөх байдлаар шийдвэрлэж болох юм. Эдгээр худгуудын ашиглалтын тухайд худаг ашиглагч нь хариуцах зардлаа төлөх үндсэн зарчим үйлчилнэ.

(Худаг сэргээн сайжруулахад малчдаас оруулсан хувь хэмжээний талаар олон нийтэд мэдээлэх (барилгын ажлын зардлаас хариуцсан хувь хэмжээ))
Улсаас баталсан журамд худаг гаргах, сэргээн засварлах ажил эхлэхээс өмнө ашиглагчид нь шаардагдах хөрөнгө зардлын тодорхой хувийг гаргахаар заасан.

Энэ дагуу худаг гаргуулах, сэргээн засварлуулахыг хүссэн орон нутгийн захиргаа уг худгийг ашиглах хүсэлтай малчдын бүлгийг сонгон шалгаруулж, бүлэг төлөх зардлаа түргэвчлэн хуримтлуулж эхлэх ёстой. Шаардлагатай хэмжээний мөнгөн хуримтлалтай болмогц сум худгийн ажлыг эхлүүлэх хүсэлтийг зохих байгууллагад гаргах юм.

Улсаас худаг байгуулалтын ажлын шинэ журмын тухайд өргөнөөр зарлан мэдээлж, худаг ашиглагч бүлгүүд байгуулах, тэдгээр бүлгүүдээр худаг гаргах, сэргээн засварлах мөнгө хөрөнгө бэлдүүлэх ажлыг үндэсний хэмжээнд кампанит ажил болгон явуулах, худаг шинээр гаргахад хүчин чармайлт тавих талаар олон нийтэд мэдээлэл хүргэх ажлыг хамтатган хийвэл зохистой.

(Ашиглалт, засвар үйлчилгээний тогтолцоо бий болгох шаардлага)

Малчид одоогоор инженерийн хийцтэй худгийн талаар мэдлэг, ойлголт муутай хэвээр, тэдний чадавхиас хэтэрсэн асуудал гарвал бэрхшээл тохиолдох магадлалтай олон зүйл байгаа юм. Ийм зүйл гарлаа гэхэд газар дээр нь шийддэг байвал сайн бөгөөд үүний тулд худаг байгуулалтын төлөвлөгөөний хүрээнд худгийн ашиглалт, засвар үйлчилгээний бүтэц бий болгох шаардлагатай.

Худгийн ашиглалт, засвар үйлчилгээний тогтолцооны хүрээнд сумын захиргаа нэлээд гол чухал үүргийг хариуцах болно. Сумын захиргаа тохирох хүнийг сонгон сургаж бэлтгэх, сэлбэг материалын зохих нөөц бүрдүүлэх шаардлагатай. Сумандаа хийх боломжгүй засвар үйлчилгээг аймгийнхаа худаг усны компанийн дэмжлэгийг авна. Улс ба аймаг энд яригдаж буй тогтолцоо бий болгох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг зөвлөж байна.

("Сумын худгийн сан байгуулах" шаардлага ба худгийн тогтвортой ашиглалт, засвар үйлчилгээ)

Дээр дурьдсан арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхэд сумаас гүйцэтгэх үүргийн тухай ярих үед төсөв хөрөнгө дутагдалтай гэсэн том асуудал босч ирдэг. Энэ асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээ болгон худаг гаргах, засварлах явцад малчдаас төлөх шаардлагатай мөнгөнөөс нь арай ахиу мөнгө гаргуулах, малчдаас гаргах хувь хэмжээнээс илүү гарсныг нь сумын захиргаанаас санаачлан "сумын худгийн сан" байгуулахыг зөвлөж байна.

Худгийн санд төвлөрсөн хөрөнгийг сумын хэмжээнд худаг сайжруулах ажилд зарцуулна. Ийнхүү санхүүгийн хувьд боломжтой болох нь худаг байгуулалтын ажлыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд зохих түлхэц өгөх учиртай юм.

(Орон нутгийн захиргааны удирдлагын чадавхи чухал болох тухай)

Туршилтын судалгааны явцад мал аж ахуйд хэрэгжүүлсэн жижиг төслүүдийн хувьд бага зардлаар хэрэгжүүлэх боломжтой, оруулсан хөрөнгө оруулалт суманд буцаан төлөгдөх тул цэвэр зарлага бага байх болно.

Орон нутгийн захиргаанд зохих чадавхи бий болгож чадаагүй тохиолдолд ямар ч төсөл хэрэгжүүлээд үр дүн гарахгүй нь мэдээж. Төслийн төлөвлөлтийн шатанд сумын захиргааны чадавхийн асуудлыг нухацтай авч үзвээс төсөл хэрэгжүүлэх явцад улам бүр идэвхжиж ирэх болно. Нэг төслийн амжилт нь суманд цаашдын хөгжлийн идэвхийг бий болгоно. Жижиг бизнесийн санаа сэдэл, агуулга өөр өөр байдаг учраас сум тус бүрд зохицуулан хэрэгжүүлэх боломжтой олон янзын төсөл байж болно. Эдгээр төслүүдийн хэрэгжилтээр дамжуулан орон нутаг (сум)-ийг идэвхжүүлэн хөгжүүлэх асуудалд Засгийн Газар анхаарлаа хандуулах нь зүйтэй.

(ГМС-ийн мэдээллийн шинэтгэл ба өргөтгөл)

Уг судалгаагаар говийн 3 аймгийн бэлчээр, уст цэгийн талаарх ГМС (газарзүйн мэдээллийн систем)-ийн мэдээлэл боловсруулах ажил хийгдсэн. Эдгээр мэдээллийн дотор худгийн байгууламжийн байдал ба хяналт тавигч, худаг ашиглалтын байдал зэрэг жил бүр шинэчлэх шаардлагатай мэдээллүүд бий. Ийм мэдээллийг сумд жил бүр цуглуулж, аймгийн ХАА-н газар түүнийг нэгтгэж байх нь зүйтэй. Бусад аймгуудын хувьд ч уг судалгааны явцад боловсруулсантай адил материалыг бэлтгэн ГМС-ийг ашигласан төлөвлөгөө боловсруулах ажлыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

МОНГОЛ УЛС ГОВИЙН БҮСИЙН ДОРНОГОВЬ, ДУНДГОВЬ, ӨМНӨГОВЬ АЙМГУУДЫН БЭЛЧЭЭРИЙН МАЛ АЖ АХУЙН ТОГТОЛЦООГ САЙЖРУУЛАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОВСРУУЛАХ СУДАЛГАА

ЭЦСИЙН ТАЙЛАН

ГАРЧИГ

Удиртгал

Өргөн барих захидал

Судалгаанд хамрагдсан аймгуудын Байршлын зураг (Дундговь, Өмнөговь, Дорноговь)

Зургийн цомог

Хураангуй

Гарчиг

Зураг, хүснэгтийн жагсаалт

Товчилсон үгсийн тайлбар

БҮЛЭГ 1 Өмнөх үг

1.1 Судалгааны ажлыг хийх болсон шаардлага үндэслэл, судалгааны зорилго ..... 1 - 1

1.2 Судалгааны арга ..... 1 - 2

1.3 Судалгаанд хамрагдсан бүс нутаг ..... 1 - 3

1.4 Судалгааны явцад гаргасан тайлан ..... 1 - 3

БҮЛЭГ 2 Судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн өнөөгийн байдал

2.1 Ерөнхий нөхцөл байдал ..... 2 - 1

2.2 Байгалийн нөхцөл ..... 2 - 2

2.2.1 Уур амьсгал ..... 2 - 2

2.2.2 Хотгор гүдгэр ..... 2 - 3

2.2.3 Геологи ..... 2 - 4

2.2.4 Гидрогеологи ..... 2 - 5

2.2.5 Усны чанар 2-11

2.2.6 Усны нөөцийн чадавхи 2-16

2.3 Нийгэм эдийн засгийн нөхцөл 2-17

2.3.1 Хүн ам, ажил эрхлэлт 2-17

2.3.2 Эдийн засгийн ерөнхий байдал 2-18

2.3.3 Мал аж ахуй 2-20

2.3.4 Нийгмийн дэд бүтэц 2-22

2.4 Хөдөөгийн нийгмийн байдал 2-23

2.4.1 Орон нутгийн засаг захиргааны чадавхи 2-23

2.4.2 Малчдын эдийн засгийн байдал 2-25

2.4.3 Малчдын хоршоолол 2-27
2.5 Судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн мал аж ахуй.................. 2-30
2.5.1 Судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн мал аж ахуйн онцлог.... 2-30
2.5.2 Ургамалжилт болон бэлчээрийн даац 2-33
2.5.3 Мал услах байгууламж 2-49
2.5.4 Зах зээл, тээвэр, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрийн асуудал.................................. 2-62
2.5.5 Мал аж ахуйн байгууламж (малын хашаа, хороо).................. 2-64

БҮЛЭГ 3 Мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөөнд тусгагдсан хөгжлийн чиглэл
3.1 Зудын хохирол үүсэх нөхцөл байдал ба авах арга хэмжээ..... 3 - 1
3.2 Мал аж ахуйн хөгжилд саад болж буй хүчин зүйлүүд ба хөгжлийн нөөц боломцоо.. 3 - 3
3.2.1 Саад болж буй хүчин зүйлүүдийн дүн шинжилгээ.................. 3 - 5
3.2.2 Хөгжлийн нөөц бололцоо .... 3 - 7
3.3 Хөгжлийн чиглэл .... 3 - 9
3.4 Хөгжлийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд ба төсөл (Хөгжлийн цар хүрээ)... 3-14
3.4.1 Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, менежментийн бүрэлдэхүүн хэсэг.. 3-15
3.4.2 Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг сайжруулах бүрэлдэхүүн хэсэг.. 3-16
3.4.3 Малчин өрхийн орлогыг тогтворжуулах бүрэлдэхүүн хэсэг.... 3-17
3.4.4 Хүний нөөцийг хөгжүүлэх бүрэлдэхүүн хэсэг 3-18
3.4.5 Хөгжлийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд ба төслүүдийн уялдаа холбоо.. 3-18
3.5 Хөгжлийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн тэргүүлэх дараалал........ 3-19

БҮЛЭГ 4 Туршилтын төслийн судалгаа
4.1 Туршилтын төслийн судалгааны зорилго .... 4 - 1
4.2 Нарийвчилсан төлөвлөгөөнд хамрагдсан бүс нутгийн сонголт 4 - 1
4.3 Туршилтын төсөл хэрэгжүүлэх сумдын сонголт .... 4 - 4
4.4 Туршилтын төслийг хэрэгжүүлэх арга зам .... 4 - 5
4.4.1 Гишүүдийн бүрэн оролцоог хангах хэлбэрийн төлөвлөлт ..... 4 - 5
4.4.2 Туршилтын төслийг хэрэгжүүлэх дараалал .... 4 - 6
4.5 Шалгарсан төслүүд ба хөдөөгийн МАА-н тогтолцоог сайжруулах төслийн хамрах хүрээний хоорондын хамаарал .... 4 - 9
4.6 Туршилтын төслийн хэрэгжилтийн агуулга 4-11

4.6.1 Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, менежментийн төсөл... 4 - 11
4.6.2 Малжуулах сангийн төсөл ... 4 - 31
4.6.3 Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн борлуулах төсөл ... 4 - 46
4.6.4 Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн хамтран борлуулах төсөл ... 4 - 59
4.6.5 Хонины ноос боловсруулах, бүтээгдэхүүн борлуулах төсөл .. 4 - 68
4.6.6 "Гар худгийн кампанит ажил" төсөл ... 4 - 91
4.7 Туршилтын төслүүдийн үнэлгээ ... 4-106
4.7.1 Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, менежментийн төслийн эцсийн шатны үнэлгээний тойм ... 4-106
4.7.2 "Малжуулах сан" төслийн эцсийн шатны үнэлгээний тойм..... 4-113
4.7.3 Бүрдэний сувилалд сүү, сүүн бүтээгдэхүүн нийлүүлэх төслийн эцсийн шатны үнэлгээний тойм ... 4-117
4.7.4 Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн хамтран борлуулах төслийн эцсийн шатны үнэлгээний тойм... 4-120
4.7.5 Хонины ноос боловсруулах, бүтээгдэхүүн борлуулах төслийн эцсийн шатны үнэлгээний тойм ... 4-122
4.7.6 "Гар худгийн кампанит ажил" төслийн эцсийн шатны үнэлгээний тойм ... 4-126
4.8 Туршилтын судалгааны хэрэгжилтийн үр дүнгээс олж авсан цаашдын төлөвлөгөөнд тусгууштай асуудлууд , тэдгээрийн нэгтгэн дүгнэлт ... 4-131
4.8.1 Үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангахад чиглэгдсэн төлөвлөгөө боловсруулах ... 4-131
4.8.2 Дүрэм журам боловсруулахад анхаарах зүйлс ... 4-132
4.8.3 Үр шимийг хүртэгчид болон засаг захиргаа (ялангуяа Сумын ЗДТГ)-ны ажилтнуудыг сургах хүний нөөцийн сургалт ... 4-133

БҮЛЭГ 5 Мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөө
5.1 Хөгжлийн бүрэлдэхүүн хэсэг, төсөл... 5 - 1
5.2 Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалт, менежментийн бүрэлдэхүүн хэсэг... 5 - 1
5.2.1 Төлөвлөгөө боловсруулахтай холбоотой үндсэн үзэл баримтлал... 5 - 3
5.2.2 Бэлчээр ашиглалт, бэлчээрийн менежмент... 5 - 6
5.2.3 Худаг байгуулалтын ажлыг сайжруулах... 5 - 19
5.2.4 Шинэ болон сэргээн засварласан худгийн засвар үйлчилгээнд тавих хяналт... 5 - 43
5.3 Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг сайжруулах тухай бүрэлдэхүүн хэсэг ... 5 - 52
5.3.1 Мал эмнэлгийн үйлчилгээг сайжруулах төсөл ... 5 - 52
5.3.2 Шилмэл омог, үүлдрийн мал үржүүлэх төсөл ... 5 - 55

5.3.3 Мал маллагааны арга технологийг сайжруулах төсөл .... 5 - 57
5.3.4 Эрсдэлийн менежментийн чадварыг дээшлүүлэх төсөл .... 5 - 59
5.4 Малчин өрхийн орлогыг тогтворжуулах бүрэлдэхүүн хэсэг .... 5 - 62
5.4.1 Мал аж ахуй эрхлэлтийн менежментийг сайжруулах төсөл ... 5 - 62
5.4.2 Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний зах зээл, ханган нийлүүлэлтийг сайжруулах төсөл .... 5 - 65
5.5 Хүний нөөцийг хөгжүүлэх төсөл .... 5 - 69
5.6 Бичил төслүүдийг хэрэгжүүлэх чиглэл .... 5 - 73
5.7 Төслийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө .... 5 - 75

БҮЛЭГ 6 Дүгнэлт, зөвлөмж

Хавсралт

Хавсралт – А Судалгааны ажлыг хэрэгжүүлэх нарийвчилсан журам болон Хэлэлцээний санамж бичгүүд
Хавсралт – B Хэлэлцээний санамж бичгүүд
Хавсралт – C Судалгаанд оролцогсдын нэрсийн жагсаалт

Зураг, хүснэгтийн жагсаалт
- Хүснэгт -

Хүснэгт 2.1.1	Судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн тухай ерөнхий мэдээлэл	2 - 1
Хүснэгт 2.1.2	Малчин өрх ба малын тоо	2 - 1
Хүснэгт 2.2.1	Судалгаанд хамрагдаж буй 3 аймгийн уур амьсгалын ерөнхий шинж	2 - 2
Хүснэгт 2.2.2	3 аймгийн нийт худгийн одоогийн байдал	2 - 7
Хүснэгт 2.2.3	Хэмжилт хийсэн цэгийн тоо	2 - 8
Хүснэгт 2.2.4	Физик хайгуулын үр дүнгээс тодорхойлогдсон ус агуулагч чулуулаг хүртэлх өрөмдлөгийн гүний тархалт	2 - 9
Хүснэгт 2.2.5	Ус агуулагч чулуулаг хүртэлх таамагласан өрөмдлөгийн гүн	2 - 10
Хүснэгт 2.2.6	Эрдэсжилт, түүний хүн, малд үзүүлэх нөлөө	2 - 12
Хүсэнгт 2.2.7	3 аймаг дахь эрдэсжилтийн (TDS) үзүүлэлт	2 - 12
Хүснэгт 2.2.8	Дорноговь аймгийн газар доорхи усны чанарын шинжилгээний үр дүн	2 - 15
Хүснэгт 2.2.9	Гурван аймгийн газар доорхи усны нөөцийн хэмжээ	2 - 17
Хүснэгт 2.3.1	Салбар тус бүрт ажиллагсдын тоо, эзлэх хувь	2 - 18
Хүснэгт 2.3.2	Аймгуудийн ДНБ-ний бүтэц (2001 он, сая төгрөг)	2 - 19
Хүснэгт 2.3.3	Нэг малаас авах ашиг шим	2 - 20
Хүснэгт 2.3.4	Мал бүхий өрхүүдийн малын тооноос хамаарсан ангилал (2002)	2 - 21
Хүснэгт 2.3.5	1 хонин толгойд ноогдох тэжээлийн хангамж (кг, 2002)	2 - 21
Хүснэгт 2.3.6	Малын тоо ба ядуу өрхийн тоо (Дорноговь)	2 - 22
Хүснэгт 2.3.7	Судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн цахилгаан эрчим хүчний хангамжийн байдал	2 - 23
Хүснэгт 2.4.1	Аймгуудын төсөв (ñая төгрөг)	2 - 24
Хүснэгт 2.4.2	Аймгуудын төсвийн орлогын бүтэц (2002 он, сая төгрөг)	2 - 24
Хүснэгт 2.4.3	Малчин өрхийн дундаж орлого	2 - 25
Хүснэгт 2.4.4	Өрхийн дундаж зарлага (1000 төг)	2 - 26
Хүснэгт 2.4.5	Малчин өрхийн мал аж ахуйн зардлын тооцоо (1000 төг)	2 - 27
Хүснэгт 2.5.1	Ургацын хэмжээгээр хийсэн бэлчээрийн ангилал, бэлчээрийн даац	2 - 30
Хүснэгт 2.5.2	Малын тоо ба 1999 оноос хойшхи малын тоо толгойн өөрчлөлтийн үзүүлэлт	2 - 31
Хүснэгт 2.5.3	Малын тоо толгойн өөрчлөлт	2 - 32
Хүснэгт 2.5.4	Бэлчээрийг ашиглалтаар нь 5 төрөлд хуваах нь	2 - 34
Хүснэгт 2.5.5	Ургамалшилтын ангилал	2 - 36
Хүснэгт 2.5.6	Усны эх үүсвэрийн төрөл ба бэлчээр ашиглалтын хэмнүүр (түвшин)	2 - 39
Хүснэгт 2.5.7	Даацын одоогийн байдал (Дундговь)	2 - 39
Хүснэгт 2.5.8	Даацын одоогийн байдал (Дорноговь)	2 - 39
Хүснэгт 2.5.9	Даацын одоогийн байдал (Өмнөговь)	2 - 40

Хүснэгт 2.5.10 Усан хангамжид уламжлалт эх үүсвэрүүдийн эзлэх хувийн жин ... 2 - 45
Хүснэгт 2.5.11 Монгол орны худгийн төрөл, үзүүлэлт ... 2 - 49
Хүснэгт 2.5.12 Инженерийн хийцтэй худгийн засвар, арчилгааны байдлын судалгааны дүн ... 2 - 57
Хүснэгт 2.5.13 Засвар үйлчилгээний тогтмол зардал (жилийн зардал (төг) ... 2 - 59
Хүснэгт 2.5.14 Худгийн моторчны цалинг оруулаагүй зардал (төг) ... 2 - 60
Хүснэгт 2.5.15 Худгийн моторчны цалинг оруулсан зардал (төг) ... 2 - 60
Хүснэгт 2.5.16 Дорноговь аймгийн хэмжээний хашаа хорооны байдал (2003он) ... 2 - 65

Хүснэгт 3.2.1 Орон нутгийн мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулахтай холбоотой асуудал, бэрхшээлийн дүн шинжилгээ ... 3 - 4
Хүснэгт 3.3.1 Малчдын ядуурлын хүчин зүйлс ... 3 - 12
Хүснэгт 3.4.1 Хөдөөгийн мал аж ахуйг сайжруулах төлөвлөгөөний бүтэц ... 3 - 18

Хүснэгт 4.3.1 Дорноговь аймгийн малын тоо толгойн өөрчлөлт ... 4 - 5
Хүснэгт 4.4.1 Төслийн саналуудыг сонгох шалгуур ... 4 - 9
Хүснэгт 4.5.1 Шалгарсан туршилтын төслүүд ба тэдгээрийн дэвшүүлсэн Зорилтууд ... 4 - 9
Хүснэгт 4.5.2 Туршилтын төслүүд ба хөгжүүлэх бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн уялдаа холбоо ... 4 - 10
Хүснэгт 4.6.1 Төслийн санал дэвшүүлсэн байдал ... 4 - 12
Хүснэгт 4.6.2 Сонгон шалгаруулсан худгийн төслийн саналууд ... 4 - 13
Хүснэгт 4.6.3 Туршилтын төслийн хүрээнд явагдсан барилгын ажлуудын биелэлт ... 4 - 15
Хүснэгт 4.6.4 Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулах сургалтын үеэр тохиролцсон малчдын хариуцах ажлын хэсэг ба 2004 оны байдлаарх тэдгээрийн биелэлтийн байдал ... 4 - 16
Хүснэгт 4.6.5 Бүлгийн гишүүдийн тоонд гарсан өөрчлөлт ... 4 - 23
Хүснэгт 4.6.6 Ашиглагдахгүй байгаа худгуудын үзүүлэлтүүд ... 4 - 27
Хүснэгт 4.6.7 Бүлгүүдээс сумын худгийн сангийн буцаан төлөлтийн байдал (2005 оны 11 сарын байдлаар) ... 4 - 28
Хүснэгт 4.6.8 Сумдад төлбөр цугларсан, түүнээс хөрөнгө оруулалт хийсэн байдал ... 4 - 29
Хүснэгт 4.6.9 Улаанбаатар руу засварт явуулсан мотор, насос ... 4 - 29
Хүснэгт 4.6.10 Суманд засварлах мотор ... 4 - 30
Хүснэгт 4.6.11 Төсөлд хамрагдаж буй малчдын малын тоо толгойд гарсан өөрчлөлт ... 4 - 36
Хүснэгт 4.6.12 Малчдын хувийн болон зээлээр олгогдсон малын тоо ... 4 - 37
Хүснэгт 4.6.13 Мал буцаан төлөх төлөвлөгөө ... 4 - 37
Хүснэгт 4.6.14 Мал худалдан авсан зардал ... 4 - 38

Хүснэгт 4.6.15	Буцаан төлөгдөх малын тоо болон шинээр зээлд хамрагдах боломжтой малчдын тоо	4 - 39
Хүснэгт 4.6.16	Өвс, тэжээл худалдан авсан, олгосон, буцаан төлсөн байдал	4 - 41
Хүснэгт 4.6.17	Мал онд оролт, төллөлтийн хувь	4 - 42
Хүснэгт 4.6.18	Хэрэглэсэн ба зарсан малын тоо	4 - 42
Хүснэгт 4.6.19	Малчдын орлогын таамаг тооцоо (төг)	4 - 43
Хүснэгт 4.6.20	Шинээр зээлд хамрагдсан малчдын малын тоо, толгойн өөрчлөлт	4 - 45
Хүснэгт 4.6.21	Зээл авахаас өмнөх ба зээл авсны дараах малын тоо	4 - 45
Хүснэгт 4.6.22	2003 онд борлуулсан ингэний сүү болон 2004 оны борлуулалтын төлөвлөгөө	4 - 48
Хүснэгт 4.6.23	Сувилуулагчдын тоо ээлж тус бүрээр	4 - 52
Хүснэгт 4.6.24	Бүрдэний сувиллын орлого, зарлагын байдал (2003-2005 он)	4 - 55
Хүснэгт 4.6.25	Сувилуулагчдын тоо(2005)	4 - 57
Хүснэгт 4.6.26	Борлуулах бүтээгдэхүүн ба борлуулалтын хэмжээ	4 - 61
Хүснэгт 4.6.27	Галсангийн бүлгийн 3 өрхийн нийт малын тоо 2004 он	4 - 61
Хүснэгт 4.6.28	Орлого зарлагын урьдчилсан тооцоо	4 - 63
Хүснэгт 4.6.29	Нийлүүлэгдсэн тоног төхөөрөмжийн жагсаалт (төг)	4 - 64
Хүснэгт 4.6.30	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн борлуулах малчдын бүлгийн жилийн нийт ашгийн төлөвлөгөө. (төг)	4 - 64
Хүснэгт 4.6.31	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн хамтран борлуулах төслийн буцаан төлөлтийн төлөвлөгөө	4 - 67
Хүснэгт 4.6.32	2005 оны 7 сарын 1-нээс 9 сарын 15-ныг хүртэлх бүлгийн санхүүгийн тайлан	4 - 68
Хүснэгт 4.6.33	Дорноговь аймагт үйл ажиллагаа явуулдаг гэрийн эсгийний үйлдвэрүүд	4 - 68
Хүснэгт 4.6.34	Ноос боловсруулах тухай төслийн саналууд	4 - 71
Хүснэгт 4.6.35	Хонины ноос боловсруулахад шаардлагатай тоног төхөөрөмж ба тэдгээрийн үнэ	4 - 72
Хүснэгт 4.6.36	Борлуулалтын төлөвлөгөө	4 - 73
Хүснэгт 4.6.37	Төслийн орлого зарлагын тооцоо	4 - 74
Хүснэгт 4.6.38	Бүлэг тус бүрийн үйл ажиллагааны эхний шатанд хариуцах зардал	4 - 75
Хүснэгт 4.6.39	Бүлэг тус бүрийн хариуцах хөрөнгө оруулалтын буцаан төлөлтийн хэмжээ	4 - 75
Хүснэгт 4.6.40	Хонины ноос боловсруулах, бүтээгдэхүүн борлуулах бүлгүүдийн үйл ажиллагааны байдал (2004 оны 12 сарын байдлаар)	4 - 77
Хүснэгт 4.6.41	Ноос боловсруулах, бүтээгдэхүүн борлуулах төсөлтэй холбогдсон асуудлууд болон авах арга хэмжээ	4 - 78
Хүснэгт 4.6.42	Үйл ажиллагааны биелэлт ба төлөвлөлт (жилээр)	4 - 79
Хүснэгт 4.6.43	Орлого зарлагын тэнцэл (жилээр)	4 - 79
Хүснэгт 4.6.44	Зардал төлөвлөлт ба бодит зардал (жилээр)	4 - 79

Хүснэгт 4.6.45 Борлуулалт хийгдсэн газар тус бүр дээрх үзүүлэлт (2005 оны 8 сар хүртэл) .... 4 - 81
Хүснэгт 4.6.46 Үйл ажиллагааны биелэлт ба төлөвлөлт........ 4 - 82
Хүснэгт 4.6.47 Орлого зарлагын тэнцэл (жилээр)........ 4 - 82
Хүснэгт 4.6.48 Борлуулалтын цэг тус бүр дээрх үзүүлэлт (2005 оны 8 сар хүртэл) .... 4 - 83
Хүснэгт 4.6.49 Биелэлт ба төлөвлөгөө (жилээр) .... 4 - 84
Хүснэгт 4.6.50 Зардал төлөвлөлт ба бодит зардал (жилээр)........ 4 - 85
Хүснэгт 4.6.51 Буцаан төлөлтийн төлөвлөгөөний өөрчлөлт (Энхтуяагийн бүлэг)........ 4 - 87
Хүснэгт 4.6.52 Жил бүр буцаан төлөх мөнгөний хэмжээ .... 4 - 88
Хүснэгт 4.6.53 Буцаан төлөлтийн хуваарийн өөрчлөлт (Баянцагааны бүлэг).. 4 - 89
Хүснэгт 4.6.54 Буцаан төлөлтийн төлөвлөгөөний өөрчлөлт (Мөнхчимэгийн бүлэг) .... 4 - 90
Хүснэгт 4.6.55 Туршилтын төсөлд хамрагдаж байгаа 3 сумд дахь гар худгийн ашиглалттай холбоотой мэдээлэл .... 4 - 93
Хүснэгт 4.6.56 Газар дээрээс нь цуглуулах материалууд .... 4 - 97
Хүснэгт 4.6.57 Шаардлагатай багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн жагсаалт........ 4 - 98
Хүснэгт 4.6.58 Худалдан авах материалууд .... 4 - 99
Хүснэгт 4.6.59 Түлш шатахууны зардал .... 4 - 99
Хүснэгт 4.6.60 Худаг гаргах ажлын зардал........ 4 - 99
Хүснэгт 4.6.61 Сумдад гар худгийн ажил явагдсан байдал. 4-101
Хүснэгт 4.6.62 Гар худгийн тоног төхөөрөмжийн ашиглалтын байдал (2004 онд)........ 4-102
Хүснэгт 4.6.63 Гар худгийн тоног төхөөрөмжийн ашиглалтын байдал (2005 онд) 4-102
Хүснэгт 4.6.64 Сумд дахь багаж, хэрэгсэл ашиглуулах бүтэц, зохион байгуулалт 4-104
Хүснэгт 4.6.65 Сурталчилгааны ажил ба малчдын ойлголтын төвшин 4-105
Хүснэгт 4.7.1 Үнэлгээний 5 үзүүлэлтийн гол агуулга........ 4-106
Хүснэгт 4.8.1 Туршилтын судалгаанаас цаашдын төлөвлөгөөнд тусгах нь зүйтэй хэмээн үзсэн асуудлууд........ 4-131

Хүснэгт 5.1.1 Хөгжлийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд ба төслүүд .... 5 - 1
Хүснэгт 5.2.1 Тогтвортой усжуулалттай бэлчээрийн ашиглалтын төвшин (Дорноговь)........ 5 - 5
Хүснэгт 5.2.2 Уст цэгийн төрөл болон бэлчээр ашиглалтын төвшинг тогтоох 5 - 5
Хүснэгт 5.2.3 Бэлчээрийн хэмжилтийн 2 аргын харьцуулалт........ 5 - 8
Хүснэгт 5.2.4 Малын тоо толгойн зохистой хэмжээ (аймаг тус бүрээр)........ 5 - 10
Хүснэгт 5.2.5 Дорноговь аймгийн нутгийн тогтвортой усжуулалттай бэлчээр дэх даацын баланс........ 5 - 12

Хүснэгт 5.2.6	Уст цэг байгуулах, сайжруулах үйл ажиллагаа ба бэлчээрийн менежмент	5 - 14
Хүснэгт 5.2.7	2 төрлийн уст цэгийг байгуулах болон бэлчээрийн менежментийн үйл ажиллагаа	5 - 14
Хүснэгт 5.2.8	Өвөлжөө хаваржааны орчинг сайжруулах төлөвлөгөө	5 - 15
Хүснэгт 5.2.9	Усжуулалтын бүтээмж ба 1 цагт услах боломжтой малын тоо	5 - 16
Хүснэгт 5.2.10	Усжуулалтын бүтээмж болон малын тоо тус бүрээр услагаанд шаардагдах цагийн харилцан хамаарал	5 - 16
Хүснэгт 5.2.11	Бага ашиглалттай болон ашиглалтгүй бэлчээрийг эзэмших төлөвлөгөө	5 - 17
Хүснэгт 5.2.12	Усалгааны норм	5 - 18
Хүснэгт 5.2.13	Худгийн төрөл тус бүрийн ундаргын хэмжээ	5 - 18
Хүснэгт 5.2.14	Бэлчээрийн төрөл тус бүрээр тавигдах бэлчээр ашиглалтын зорилт	5 - 24
Хүснэгт 5.2.15	Ирэўдүйн төлөвлөгөөнд тусгагдсан зорилт (1000 толгой : Бэлчээрийн даац)	5 - 24
Хүснэгт 5.2.16	Бэлчээр ашиглалтын өнөөгийн байдал	5 - 24
Хүснэгт 5.2.17	Эзэмших(нэмэгдүүлэх) боломжтой бэлчээрийн талбай ба түүний даац	5 - 25
Хүснэгт 5.2.18	Шаардлагатай уст цэгийн тоо	5 - 26
Хүснэгт 5.2.19	Судалгаанд хамрагдсан 3 сумын гүний өрөмдмөл худгийн ашиглалтын төвшин	5 - 27
Хүснэгт 5.2.20	Өрөмдмөл худгийн бүртгэл, мэдээллийг үндэслэн төлөвлөгөөнд тусгасан худгийн тоо	5 - 28
Хүснэгт 5.2.21	Ашиглагдахгүй байгаа богино яндант худгийн цооногийг ашиглах боломж	5 - 28
Хүснэг 5.2.22	Богино яндант худгийн бүртгэл, мэдээллийг үндэслэн төлөвлөгөөнд тусгасан худгийн тоо	5 - 29
Хүснэг 5.2.23	Уурхайн худгийн зэрэглэл тус бүрээр засварлах ажлын Зорилго	5 - 29
Хүснэгт 5.2.24	Төлөвлөгөөнд тусгагдсан уурхайн худгийн тоо, хэмжээ	5 - 30
Хүснэгт 5.2.25	Төлөвлөгөөнд тусгагдсан гар худгийн тоо	5 - 30
Хүснэгт 5.2.26	Төлөвлөгөөнд тусгагдсан шинээр гаргах худгийн тоо	5 - 30
Хүснэгт 5.2.27	Төлөвлөгөөнд тусгагдсан худгийн тоо, хэмжээ	5 - 31
Хүснэгт 5.2.28	Тооцооны үр дүнгийн тойм	5 - 32
Хүснэгт 5.2.29	Одоо байгаа малын тоотой харьцуулахад	5 - 33
Хүснэгт 5.2.30	Одоогийн малын тоо толгойтой харьцуулахад	5 - 33
Хүснэгт 5.2.31	Гүний өрөмдмөл ба богино яндант худгийн стандартын үзүүлэлтүүд	5 - 34
Хүснэгт 5.2.32	Уурхайн худгийн стандартын үзүүлэлтүүд	5 - 35
Хүснэгт 5.2.33	Нийт зардал өртөг (Ам.доллар)	5 - 36
Хүснэгт 5.2.34	Нийт зардал өртөг (Ам.доллар)	5 - 37
Хүснэгт 5.2.35	Нийт зардал (Ам.доллар)	5 - 38
Хүснэгт 5.2.36	Малын бодит тоо болон хонин толгойд шилжүүлсэн тоо	5 - 39

Хүснэгт 5.2.37	Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний борлуулалтын орлого	5 - 39
Хүснэгт 5.2.38	Малын жин нэмэгдсэнээс гарах үр дүн (хонин толгойд шилжүүлэн 2000 толгой гэж үзсэн тохиолдолд)........................	5 - 40
Хүснэгт 5.2.39	Үйлвэрлэлийн дундаж зардал (Төг)	5 - 41
Хүснэгт 5.2.40	Төслийн үр ашиг (төг)...	5 - 41
Хүснэгт 5.2.41	Худгийн ундарганы хэмжээ болон үр ашгийн хамаарал (Жил тус бүрээр)..	5 - 42
Хүснэгт 5.2.42	Худгийн ундарганы хэмжээ болон үр ашгийн хамаарал (Нэмэгдсэн дүнгээр)..	5 - 42
Хүснэгт 5.2.43	Худгийн ундарга болон үр ашгийн хамаарал (Жил тус бүрээр:Зудын хохирлыг тооцсон).............................	5 - 43
Хүснэгт 5.2.44	Худгийн ундарга болон үр ашгийн хамаарал (Нэмэгдсэн дүнгээр : Зудын хохирлыг тооцсон).........................	5 - 43
Хүснэгт 5.3.1	Мал эмнэлгийн үйлчилгээг сайжруулах төсөлд оролцогчдын ажил үүргийн хуваарь...	5 - 54
Хүснэгт 5.3.2	Шилмэл омог, үүлдрийн мал үржүүлэх төсөлд оролцогчдын ажил үүргийн хуваарь...	5 - 57
Хүснэгт 5.3.3	Мал маллагааны арга, ажиллагааг сайжруулах төсөлд оролцогчдын ажил үүргийн хуваарь...	5 - 59
Хүснэгт 5.3.4	Эрсдэлийн менежментийн чадварыг бэхжүүлэх төсөлд оролцогчдын ажил, үүргийн хуваарь.	5 - 61
Хүснэгт 5.4.1	Мал аж ахуй эрхлэлтийн менежментийг сайжруулах төсөлд оролцогчдын ажил, үүргийн хуваарь.	5 - 65
Хүснэгт 5.4.2	Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний зах зээл, ханган нийлүүлэлтийг сайжруулах төсөлд оролцогчдын ажил үүргийн хуваарь..........	5 - 68
Хүснэгт 5.5.1	Худгийн ашиглалт, засвар үйлчилгээг зохион байгуулах ажиллагаа	5 - 69
Хүснэгт 5.5.2	Захиргаанаас малчид, иргэдийг зохион байгуулалтад оруулах талаар хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны дараалал......................	5 - 71
Хүснэгт 5.5.3	Төсөл тус бүрт шаардагдах чадварыг хөгжүүлэх чиглэл	5 - 72
Хүснэгт 5.5.4	Хүний нөөцийн хөгжлийн (чадварыг хөгжүүлэх) төсөлд оролцогчдын ажил үүргийн хуваарь	5 - 73
Хүснэгт 5.7.1	Худагтай холбоотой мэдээллийн тойм.	5 - 75
Хүснэгт 5.7.2	Барилгын ажилд шаардагдах хугацааны тойм тооцоо	5 - 77
Хүснэгт 5.7.3	Барилгын ажлын төлөвлөгөө...	5 - 77
Хүснэгт 5.7.4	Ажлын гарафик	5 - 78
Хүснэгт 5.7.5	Бэлчээр ашиглалт, худаг байгуулалтын төслийн явц ба ажил үүргийн хуваарь	5 - 78
Хүснэгт 5.7.6	Худгаас бусад төслүүдийн ажлын явц ба ажил үүргийн хуваарь	5 - 79

- Зураг -

Зураг 2.2.1	3 аймгийн жилийн хур тунадасны хэлбэлзэл	2 - 2
Зураг 2.2.2	Байр зүйн онцлог шинж, хагарал, булаг шандуудын байршлын хамаарал	2 - 3
Зураг 2.2.3	Монгол орны геологийн бүтэц Эх сурвалж: Монгол улсын атлас	2 - 4
Зураг 2.2.4	Дундговь, Дорноговь, Өмнөговь аймгийн геологийн зураглал	2 - 5
Зураг 2.2.5	Худгийн гүний хэмжээ ба уст үеийн төрлийн хамаарал	2 - 7
Зураг 2.2.6	Уст цэг тогтоох хайгуул судалгаа хийсэн цэгийн байршлын зураг	2 - 9
Зураг 2.2.7	Усны чанарын анализ шинжилгээний үр дүнгийн зураг	2 - 13
Зураг 2.2.8	Усны чанарын шинжилгээний үр дүнгээр ундны усны стандарт хэтэрсэн цэгүүд (хүнд металл)–ийн зураг	2 - 16
Зураг 2.2.9	Усны чанарын анализ шинжилгээний үр дүн (фтор мгФ/л)	2 - 16
Зураг 2.3.1	1 хүнд ноогдох ДНБ 1999-2001 онд.	2 - 19
Зураг 2.3.2	Судалгаанд хамрагдсан бүс нутгийн зам	2 - 22
Зураг 2.5.1	Малчин өрхийн тооны өөрчлөлт	2 - 32
Зураг 2.5.2	Малын тоо толгой ба малчин өрхийн нягтшил	2 - 33
Зураг 2.5.3	Хэт ашиглалтын механизм	2 - 35
Зураг 2.5.4	Бэлчээрийн даац	2 - 36
Зураг 2.5.5	Бэлчээрийн (ургамалшилтын) ангилал	2 - 36
Зураг 2.5.6	Дундговь аймгийн ургамалшилтын хэв шинж	2 - 37
Зураг 2.5.7	Дорноговь аймгийн ургамалшилтын хэв шинж	2 - 37
Зураг 2.5.8	Өмнөговь аймгийн ургамалшилтын хэв шинж	2 - 37
Зураг 2.5.9	Уст цэгийн тархац ба сумын төвөөс алслагдсан зай	2 - 41
Зураг 2.5.10	Байнгын усан хангамжтай ба ашиглалтгүй ба бага ашиглагддаг бэлчээр (Дундговь)	2 - 42
Зураг 2.5.11	Байнгын усан хангамжтай ба ашиглалтгүй ба бага ашиглагддаг бэлчээр (Өмнөговь)	2 - 42
Зураг 2.5.12	Байнгын усан хангамжтай ба ашиглалтгүй ба бага ашиглагддаг бэлчээр (Дорноговь)	2 - 43
Зураг 2.5.13	Ашиглалтгүй ба бага ашиглагддаг бэлчээр тэлж өөрчлөгдсөн байдал (Дундговь)	2 - 44
Зураг 2.5.14	Ашиглалтгүй ба бага ашиглагддаг бэлчээр тэлж өөрчлөгдсөн байдал (Дорноговь)	2 - 44
Зураг 2.5.15	Ашиглалтгүй ба бага ашиглагддаг бэлчээр тэлж өөрчлөгдсөн байдал (Өмнөговь)	2 - 45
Зураг 2.5.16	Уламжлалт эх үүсвэрээс хангагдаж буй бэлчээрийн усан хангамжийг байнгын усан хангамжтай бэлчээрийнхтэй харьцуулсан дүн. (Дундговь)	2 - 46
Зураг 2.5.17	Уламжлалт эх үүсвэрээс хангагдаж буй бэлчээрийн усан хангамжийг байнгын усан хангамжтай бэлчээрийнхтэй харьцуулсан дүн. (Дорноговь)	2 - 46

Зураг 2.5.18	Уламжлалт эх үүсвэрээс хангагдаж буй бэлчээрийн усан хангамжийг байнгын усан хангамжтай бэлчээрийнхтэй харьцуулсан дүн. (Өмнөговь)	2 - 47
Зураг 2.5.19	Сэргээн засварласан ба шинээр гаргасан энгийн гар худаг	2 - 47
Зураг 2.5.20	Ашиглалтгүй болон бага ашиглагддаг бэлчээрт байгаа уламжлалт худгийн байршлыг ашиглалтын улирлаар зааглан харуулсан байдал	2 - 48
Зураг 2.5.21	Өвөлжөө, хаваржаа ба голлох уст цэг	2- 48
Зураг 2.5.22	Өрөмдмөл худгийн ерөнхий зохион байгуулалт	2- 50
Зураг 2.5.23	Богино яндант худаг болон бетон хашлагат худийн ерөнхий зохион байгуулалт	2 - 50
Зураг 2.5.24	Гар худгийн ерөнхий зохион байгуулалт	2 - 51
Зураг 2.5.25	Сэргээн засварлах боломжийг тогтоох шалгуур	2 - 53
Зураг. 2.5.26	Худаг шинээр гаргах / сэргээн засварлах ажлын нийт зардлын задаргаа ба малчдын хариуцах зардлын хэмжээ	2 - 58
Зураг 2.5.27	Малын тоо толгой болон усалгааны зардлын хамаарал	2 - 61
Зураг.3.2.1	Ашиглалтгүй ба бага ашиглалттай бэлчээр үүсэх нөхцөл байдал	3 - 8
Зураг 3.3.1	Малчдын амьдралыг сайжруулах үйл явц	3 - 10
Зураг 3.3.2	Малын тооноос чанарт тэмүүлэх эрмэлзлэл	3 - 13
Зураг 3.4.1	Хөдөөгийн мал аж ахуйн тогтолцоог сайжруулах төлөвлөгөөний хөгжлийн 4 бүрэлдэхүүн хэсэг	3 - 15
Зураг 3.5.1	Хөгжлийн 4 бүрэлдэхүүн хэсгийн уялдаа холбоо, ач холбогдлын дараалал	3 - 19
Зураг 4.2.1	Дорноговь аймгийн хүн ам ба үйлдвэрлэл төвлөрсөн бүс нутгууд ба хөдөө аж ахуйн бүс нутаг	4 - 3
Зураг 4.4.1	Туршилтын төслийн хэрэгжилт хүртэлх үйл явц	4 - 6
Зураг 4.6.1	Насос суурилуулах хүртэл явагдах ажлын дараалал ба зардал хариуцах байдал	4 - 17
Зураг 4.6.2	Бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан ажлуудыг хэрэгжүүлэх график	4 - 20
Зураг 4.6.3	Худаг ашиглалтаас хамаарах хувь хэмжээ ба 1 өрхийн хариуцах зардлын хоорондын уялдаа холбоо	4 - 22
Зураг 4.6.4	Худгийн ангилал тус бүрээр бүлгээс гарсан байгаа малчдын эзлэх хувь	4 - 22
Зураг 4.6.5	Худгийн ангилал тус бүрээр төлөгдөөгүй байгаа зардлын хувь хэмжээ	4 - 23
Зураг 4.6.6	Хослуулан ашигласан уст цэгийн үзүүлэлт (2003-2005 оны нийлбэр байдлаар)	4 - 24
Зураг 4.6.7	инээр гаргасан, сэргээн засварласанхудгуудын ашиглалтын хугацаа	4 - 25

Зураг 4.6.8	Шинээр гаргасан, сэргээн засварласан худгийн ойр орчмын малын тоо толгойн өөрчлөлт (хонин толгойд шилжүүлснээр)......	4 - 25
Зураг 4.6.9	Шинээр гаргасан, сэргээн засварласан худгийн ойр орчмын малын тоо толгойн өөрчлөлт (хонин толгойд шилжүүлснээр)	4 - 26
Зураг 4.6.10	Шинээр гаргасан, сэргээн засварласан худгийн ойр орчмын малын тоо толгойн өөрчлөлт (хонин толгойд шилжүүлснээр)......	4 - 26
Зураг 4.6.11	Малчдаас сүүн бүтээгдэхүүн нийлүүлсэн байдал 4-53	
Зураг 4.6.12	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүний борлуулалтаас малчдын олсон орлогын хэмжээ (2004он)	4 - 53
Зураг 4.6.13	Бүрдэний худаг орчмын бэлчээр ашиглалтын байдал	4 - 54
Зураг 4.6.14	Малчдаас сувилалд нийлүүлсэн сүү, сүүн бүтээгдэхүүний хэмжээ........	4 - 57
Зураг 4.6.15	Сүү ,сүүн бүтээгдэхүүнээс олсон дундаж орлого........	4 - 58
Зураг 4.6.16	Бүтээгдэхүүн борлуулалтын схем........	4 - 62
Зураг 4.6.17	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн борлуулах арга........	4 - 62
Зураг 4.6.18	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүний борлуулалтын орлого (сараар)	4 - 66
Зураг 4.6.19	Хонины ноосон бүтээгдэхүүний борлуулалтын орлого, сараар ...	4 - 80
Зураг 4.6.20	Чулуугаар хашсан худгийн бүтэц........	4 - 96
Зураг 4.6.21	Гар худгийн бүтэц........	4 - 97
Зураг 5.2.1	Тогтвортой уст цэг........	5 - 4
Зураг 5.2.2	Бэлчээр ашиглалт, менежментийн үйл ажиллагаа........	5 - 7
Зураг 5.2.3	Бэлчээрийн төлөв байдлыг тодорхойлох ажлын тойм	5 - 8
Зураг 5.2.4	Усжуулалтын хүчин чадал, малын тоо толгой, болон бэлчээрийн даацын харилцан хамаарал........	5 - 13
Зураг 5.2.5	Худаг байгуулалтын ажлыг хэрэгжүүлэх арга хэлбэр ба ажил үүргийн хуваарь........	5 - 22
Зураг 5.2.6	Худаг байгуулалтын ажлыг хэрэгжүүлэх арга хэлбэр........	5 - 23
Зураг 5.2.7	Худаг байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан бэлчээрийн талбай ба уст цэгийн тооны өөрчлөлт........	5 - 33
Зураг 5.2.8	Худаг байгуулалтын үйл явц (Сумын ЗДТГ, малчид)	5 - 45
Зураг 5.2.9	Сумын худгийн санг ашиглах бүтэц, зохион байгуулалт	5 - 46
Зураг 5.2.10	Худгийн төхөөрөмжийн засвар үйлчилгээ явуулах бүтэц, зохион байгуулалт	5 - 48
Зураг 5.2.11	Дундговь аймгийн 1-р үе шатны худаг байгуулалтын төлөвлөгөө........	5 - 49
Зураг 5.2.12	Дорноговь аймгийн 1-р үе шатны худаг байгуулалтын төлөвлөгөө	5 - 50
Зураг 5.2.13	Өмнөговь аймгийн 1-р үе шатны худаг байгуулалтын төлөвлөгөө........	5- 51

Товчилсон үгсийн тайлбарAbbreviations and Acronyms

	English	Монгол
ADB	Asian Development Bank	Азийн хөгжлийн банк
GDP	Gross Domestic Product	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)
GIS	Geographic Information System	Газарзүйн мэдээллийн систем
GTZ	Deutsche Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit	Германы техникийн хамтын ажиллагааны нийгэмлэг
JICA	Japan International Cooperation Agency	Японы олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага (ЖАЙКА)
MFA	Ministry of Food and Agriculture	Монгол улсын Хүнс, хөдөө аж ахуйн яам (ХХААЯ)
NAMHEM	National Agency for Meteorology, Hydrology, and Environment Monitoring	Ус, цаг уур, орчны шинжилгээний газар
NGO	Non Governmental Organization	Төрийн бус байгууллага (ТББ)
O/M	Operation and Maintenance	ашиглалт үйлчилгээ, засвар арчлалт
PCM	Project Cycle Management	Төслийн үе шатны менежмент
PO	Plan of Operation	Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө
PDM	Project Design Matrix	Төсөл боловсруулах матриц
PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper	Ядуурлыг бууруулах стратегийн баримт бичиг
RRA	Rapid Rural Appraisal	Хөдөөг оролцооны аргаар үнэлэх (хялбар судалгаа)
s.u.	Sheep Unit	хонин толгой (бэлчээрийн даацыг үнэлэх нэгж)
TEM	Time Domain Electromagnetic method (Transient Electromagnetic Method)	Цагийн хүрээний цахилгаан соронзон арга (ТЕМ арга)
TDS	Total Dissolved Solid	Ерөнхий эрдэсжилт
Tg	Togrogs : Mongolian Currency	Төгрөг (Монгол улсын мөнгөний нэгж)
UNDP	United Nations Development Programme	НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөр
USGS	United States geological Survey	АНУ-ын геологийн судалгааны газар
WHO	World Health Organization	Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (ДЭМБ)